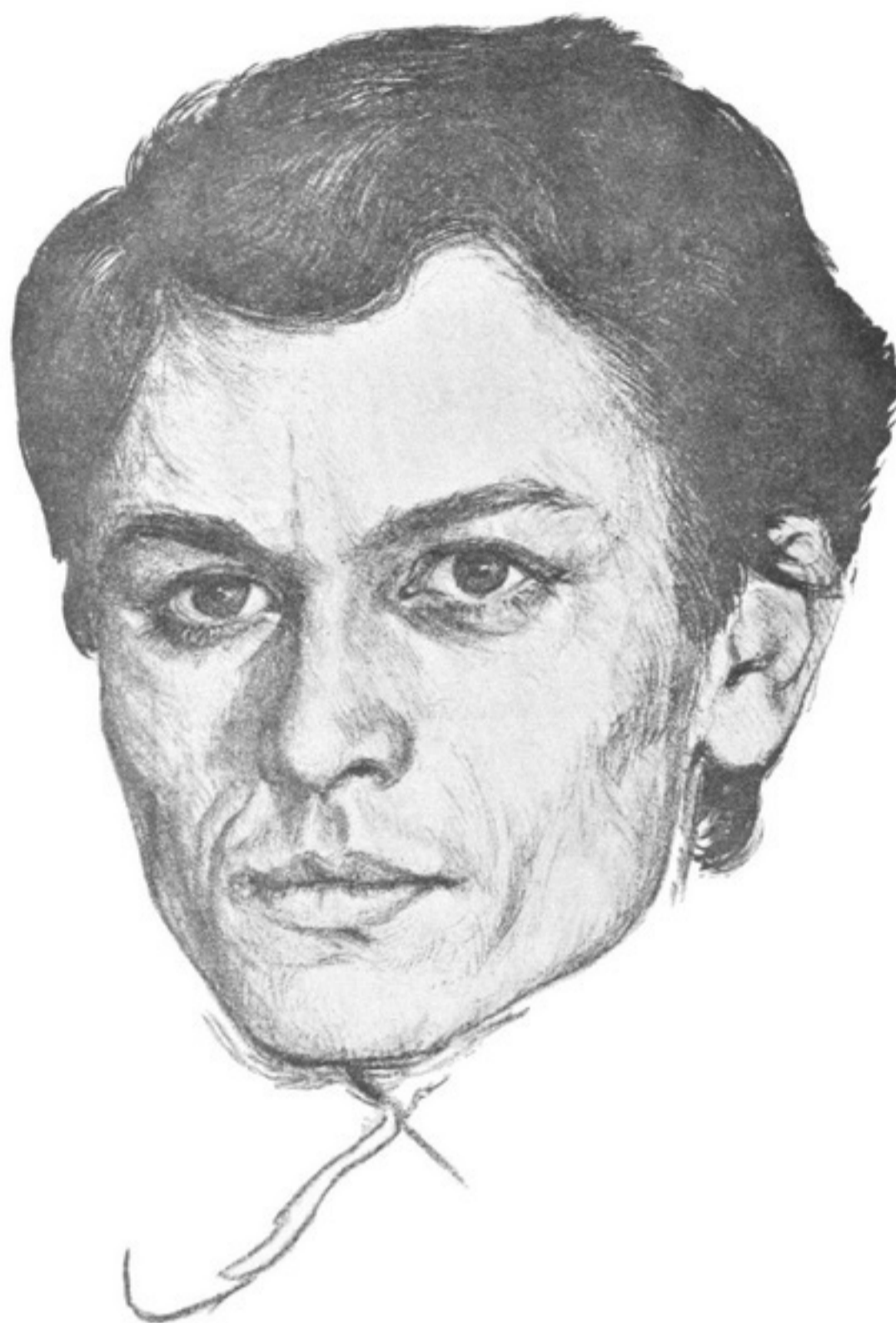

8297 ч. 31 (23)

Є. ГРИГОРУК

ТВОРИ

Д.В.У.

Є. М. ГРИГОРУК

(Портрет роботи В. Фалієва)

ІНСТИТУТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЄВГЕН ГРИГОРУК
—
ТВОРИ

РЕДАКЦІЯ, ВПОРЯДКУВАННЯ ТА ПЕРЕДМОВА
ВОЛОДИМИРА ГАДЗІНСЬКОГО

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

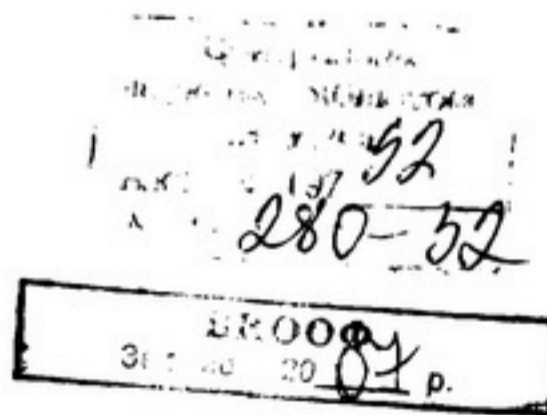
1928

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в „Літописі Українського Друку“ та „Картковому репертуарі“ Української Книжкової Палати

*Дозволяється випустити, як працю
Інституту Тараса Шевченка*

*Директор Інституту
Академик Дм. Багалій*

24 липня 1928 р.

ЄВГЕН МАКСИМОВИЧ ГРИГОРУК

(Народ. 26.XII.1898, пом. 24.X.1922 р.)

Дивне почуття пронизує нерви наші, коли починаємо писати про осіб, про товаришів із перших років революції. Ще так яскравими барвами, таким багатством великих подій, чудових, героїчних людей і—незрівняних, напружених почуттів, іскриться та пора! І ми, пишучи про те, про ті велетенські роки нещадної боротьби за знищення старого ладу й утворення нового соціалістичного, питаємося: невже ж ми пишемо і складаємо вже тільки історію тих героїчних днів? Невже ж ми вже змальовуємо події із життя, відтворюємо характери тих товаришів, що ще так недавно, здається, ще просто вчора тільки, працювали вкупі з нами, бували на одних зібраннях комгуртків, з'їздах, брали участь у численних засіданнях і горіли гарячим ентузіазмом, невтомною енергією, непохитною вірою в перемогу нашу, перемогу соціалізму? І ми питаємо: невже ж так багато тих прекрасних людей, тих виїмкових товаришів—відійшли від нас назавжди? Невже ж вони вже згоріли в полонінних пожежах революції?!

І дивно, коли, переглядаючи і збираючи матеріали, ми зустрічаємо знайоме письмо, пригадаємо: цього товариша між нами нема, він відійшов назавжди...

Тоді ми спостерігаємо: ми пишемо про минуле; складаємо маленькі цеглинки до історії революції.

Ці думки повстають вперто й невідступно, коли ось тільки вчора ж ми працювали разом в Києві. Той же кабінет зава Київської Філії ДВУ, що в ньому працював у 1920 р. і 1921 р. т. Євген; ось цей же Харків, куди він приїхав у 1921 р. для праці в правлінні ДВУ; і ось—ще короткий час—і він уже в Москві завідає технічного відділу Гіз'а, в кімнаті будинку на М. Никитській № 8, при столі, що завалений новими книжками, альбомами, то-що.

Ми ще раз тоді питаємося: невже ж це вже минуле, невже ж—уже тільки історія?.. І потім знову заглядаємо до зшитків рукописів, читаємо гарячі, полонінні, слова віршів¹⁾:

В схватке двух начал—нельзя быть третьим,
Или все в грозе пойдет ко дну...
Грудью же, товарищи, мы встретим
Грозную последнюю войну...

(1921 г.)

Це мала бути остання наша війна з голодом і руїною. Це був час перед добою відбудови і реконструкції.

І з-поміж рукописів і матеріалів випадає невеличкий кавалок полотна, що на ньому хемічним олівцем написано:

Д. Армія 29.IV. 20.

Мандат № 345

Пред'явитель сего т. Григоруку есть действительно член Бюро Правобережья коммунист. партии (больш.) Украины. Тов. Григоруку пор. руководство партийной и повстанческой работой в оккупированных местностях Украины.

Член Коллегии 3-го Фронт-Бюро Скарбек.

І з-поміж рукописів висувається фотографія: частина ялтинського кладовища. Скеля. Під нею камінь могильний, оповитий кримським плющем—це ж могила Євгена Максимовича...

Тоді—немає сумнівів—ми пишемо історію.

* * *

Постать Євгена Григорука, сьогодні, із цієї історичної вже перспективи висувається із вирів революції 1918 і 1919 р.р. дуже яскраво, виїмково чітко.

Коли покоління А. Заливчого, Г. Михайличенка увійшло в революцію, маючи вже традиції революційної боротьби із дореволюційних часів царської Росії, коли воно вступило на поле революційних боїв із твердої школи царських в'язниць, нелегальщини, підпілля, то молодший за них на кілька років Євген кинувся у вири класової боротьби просто із шкільної лави. Єдиною революційною традицією в нього було хіба те, що він, звичайною долею бідної селянської дитини, чудом тільки, а що чудес немає, твердою волею, що її в ньому витворили злидні сироти, бідака та наймита, зумів продертися до школи, зумів її закінчити в супроводі гуркоту боїв громадянської війни на Україні.

¹⁾ У всіх віршах так укр., як рос. залишено правописа, що його вживав Є. Григоруку і виправлено тільки місця, де ортографія різна з сучасною. В. Г.

Народившись 26 грудня 1898 р. в селі Троянці (на Поділлі) виріс Є. Григорук у селі Полянецькім (Балтського пов. на тодішній Одещині). Цей перехід його із с. Троянки до Полянецького зв'язаний зі смертю його батька. Мати вийшла удруге заміж, але також швидко померла, і на восьмому році Є. Григорук зостався круглим сиротою.

В с. Полянецькім залишився вітчим Євгена і батько його матери—дід-селянин. Вітчим був з професії швець, а про діда згадують М. Д. і М. Б. Вольфсони¹⁾, певно на підставі оповідань товаришів Євгена або його дружини, як про „сухого, черствого и свое-нравного самодура“.

Маючи притулок у цього і досі живого діда-селянина на Балтщині, як пише пок. В. Сазанський — товариш Євгенів: „Григорук виніс важкий тягар життя наймита, працюючи в куркуліві на економіях“²⁾.

В цих умовах сирітської долі, ма-буть тільки вроджена здатність до життя та природня інтелектуальна обдарованість, можливо, також спритність, завели в Єгена Григорука до початкової школи в Балті, а після її скінчення до вищої початкової школи там же. Скінчив він цю „науку“ в 1916 р., тоб-то вже підчас світової війни, коли минув йому 15-ий рік. Цього ж року склав вступний іспит до Феодосійського вчительського інституту³⁾.

Настає 1917 рік, той рік, що розпочав нову епоху в історії людства, що, переминовши світову імперіялістичну війну на громадянсько-класову, розвалив царську імперію і на руїнах старого розпочав нещадну боротьбу за нове-соціалістичне. У психіці одиниць, так само, як у психічних настроях мас, цей незабутній рік був роком великих зламів, перемін, змагань і боротьби. У житті Євгена Григорука він визначився так:

Є. М. Григорук — 15 років, учень Балтської школи

¹⁾ Із книги „Книга и ее работники“. Стаття „Є. М. Григорук на Україні и в Госиздате“, стор. 13. Москва—Ленінград 1926 р.

²⁾ Із статті В. Сазанського „Євген Григорук“. „Червоний Шлях“ 1923 р. № 3, стор. 52.

³⁾ Ця ж стаття В. Сазанського і інші матеріали.

„Вибух революції—і Євген не може висидіти в Інституті. Опинившись за гетьманщини в Гумані, Євген зв'язується з підпільною організацією російських лівих есерів (борбистів) і приймає жваву участь в її праці. У час жовтневої реакції виступає він, не звертаючи уваги на велику небезпеку в місцевому „Пролеткульті“, як ярий прихильник пролетаріату і ворог гетьмана та Петлюри¹⁾.

У ті бурхливі роки перших революційних поривів і що-раз глибшого розливу так соціальної, як і національної боротьби на Україні дозріває Євген Григоруk. З одного боку, він стає свідомим національно, але зразу переходить в табор революції проти жовтоблакитної України Центральної Ради, як також услід за тим проти гетьманської реакції. Він зливається з рухом національного відродження України, але в його робітничо-селянським розумінню, на боці більшовиків і радянської влади. І цей перелім наступає власне в однім із центрів Правобережжя, у цій же Гумані, що в її історії так криваво записалася гайдямаччина, цей глибоко соціальний рух народніх мас України. А це Правобережжя у 1917 р. і 1918 р. давало таку яскраву картину національної та соціальної боротьби!

„Смуга фронтова, що в ній перебувала Гумань—пише той же В. Сазанський—пересунулась, і довелось залишити місто. Євген залишив мляву партію „борбистів“. Він прийшов до комітету більшовиків і заявив:—„Я ваш і з вами“.

Залишивши місто останнім, він приходить до Гумані першим—на панцернику, зі зброєю в руках.

На Правобережжі далі шаліє боротьба. Знову довелось відступати із Гумані, і знову зі зброєю в руках, і на цьому-ж панцернику. В одному із тих боїв Є. Григорука поранено і він поїхав уперше до Києва лікуватися. Після одужання він залишається в Києві, працює тимчасово в „Просокультурі“ та в Наркоматі зовнішніх справ²⁾, але швидко, після цілковитого видужання іде знову на фронт полковим комісаром.

Перші спроби поетичної роботи Євгена Григорука, і то російською мовою, маємо із 1917 р. Проте, є ще й до цього часу сліди його юнацьких віршових вправ³⁾, що показують на те, як і раніш уже пробував він братися за перо, не тільки підчас перебування в Феодосії, але ще буди „школьником“ у вищій по-

¹⁾ Із тих же спогадів В. Сазанського. „Черв. Шлях“, з 1923 р. № 3, стор. 52.

²⁾ Із спогадів В. Сазанського.

³⁾ Зшиток, що зберігся у його дружини, М. Григорукової.

чатковій школі в Балті. Видатний вплив на розвиток Є. Григорука у цей же час, в розумінні заохочення його до праці над літературою та писання власних творів, мала вчителька російської мови балтської школи Євгенія Львівна Гаудич. Вона перша звернула увагу на талановитість молодого хлопця та його інтелектуальні здібності, охоче керувала його позашкільною лектурою, позичаючи книжки із шкільної бібліотеки, а також із своєї власної. І під її, мабуть, впливом, крім прямо русифікаційного діяння школи, перші свої віршові кроки робив Є. Григорука російською мовою. Як згадує шкільний товариш його, також письменник—Грицько Вакар, ніхто не відважувався тоді говорити, а тим більше писати по українськи. Безсумнівно, що стосунки Є. Григорука з Є. Гаудич були виїмково дружні, а до того із спогадів його ровесників та дружини можна зробити висновок, що ця ж молода вчителька була й предметом першого його юнацького кохання.

Зазначені вище російські вірші з часу юнацтва¹⁾ цікаві з боку вияснення літературного смаку Євгена цього часу, а також, яких авторів-поетів він тоді любив, ними захоплювався, і як вони впливали на розвиток цього жвавого, темпераментного хлопця.

Із них видно, що Є. Григорука зачитувався тоді творами Едгара По, звісного американсько-англійського поета-візіонера та містика, і німецького яскравого лірика Новаліса, видатного романтика і попередника німецького імпресіонізму в поезії. Під вражінням 1-го тому творів Едгара По він пише вірша:

В стране твоей мечты нет зелени лугов,
И не ласкают взор желтеющие нивы...
Там груды скал немых, отверженность песков,
Там горные хребты—змеиные извивы²⁾.

Захоплення творами Новаліса залишає свої сліди вдалим сонетом, складеним під вражінням поеми „Гайнріх фон Офтердінген“:

Стрелами вечера пронзило сердце мне,
Заката тихого усталыми устами,
Сияньем облаков, что гаснут в вышине
Над странно озаренными холмами...

¹⁾ Їх подаємо всі в додатку (матеріялах) під № 1, крім тих, що їх використано у цій статті.

²⁾ Далі дивись: „Матеріяли“. Дод. № 1, вірш. „На 1-й том Едгара По“, стор. 111.

Стрелами вечера пронзило сердце мне,
И сердце пораженное устало,
Мечтать устало в грустной тишине,
О крови солнц, струящейся так ало.

О крови солнц, о вечерах в огне,
О радужных дождях, пурпуровых закатах.
О пышных празднествах, увиденных во сне,

Где города-мечты раскинулись на скатах
В причудливо-мистической стране...
Стрелами вечера пронзило сердце мне.

Беручи на увагу, що цей вірш складений правдоподібно в 1917 р., тоб-то, коли Є. Григоруку був 18-літнім юнаком, можна собі цілком ясно уявити ту широчінь мислення, обширну скалю ліричних настроїв і почуттів, що ними жив тоді молодий поет. З цього видко також, як виїмково складні почуття, візіонерські просто настрої творів Едгара По, а також прозору, ідеалістичну містику Новаліса сприймав молоденький кандидат на поета, як він їх розумів, відчував і перетворював у своїй мистецькій уяві.

Тут зразу підсувається висновок: чи не впливала на Євгена Григорука—при формуванні його мистецького обличчя і на вибір його лектури, крім особистих смаків і замилювання до яскравих висловлень світової лірики, що її геніяльними представниками є безперечно і Е. По і Новаліс—також кримська природа, розкішний південний берег Чорного моря біля Феодосії, вся сонячна краса цього українського півдня. І відповідь на це питання треба дати, безсумнівно, так.

Крім цих впливів, бачимо також на підставі аналізу тих же юнацьких віршових спроб, що на формування мистецького світогляду і також по лінії найкращих виявлень світової лірики, знамениті „Пісні пісень“ Соломона залишили свої сліди. Це два вірші, написані—перший 21 лютого, а другий 6 березня 1918 року¹⁾ під вражінням читання Соломонових пісень (в російських перекладах).

У першому вірші, що написаний під впливом 6 і 5 пісень, подано, як мотто з цих же Соломонових пісень:

Уклони очи твои от меня,
Ибо они волнуют меня,

у другім, подібне ж мотто із 8 і 14 пісень:

Беги, возлюбленный мой.
Будь подобен серне или молодому
Оленю на горах бальзамических.

¹⁾ Дивись: Матеріяли. Дод. № 1. Вірш „Из «Песни песней» Соломона“ (6, 5 пісні) і вірш „Из «Песни песней» Соломона“ (8 і 14 пісні).

З другого боку—хоч нема на це таких певних документальних даних, але, проте, відомо від знайомих Є. Григорука,—може, навіть ще глибокий вплив, ніж зазначені вище По, Новалис і Соломон, мали на нього видатні тодішні російські поети О. Блок і В. Брюсов. Перший поривав його глибиною образів та яскравістю стилю своєї лірики, другий, так би мовити, класицизмом своєї форми. І безперечно, що, аналізуючи вірші Є. Григорука—моменти оформлення ліричних настроїв, іноді пригадують стиль О. Блока. Складніше стоїть справа з шуканням слідів впливу творчості В. Брюсова. Проте, згадуємо ці погляди знайомих і близьких до Є. Григорука, бо вони ще більше зміцнюють підкреслений нами процес видатного впливу чужоземних письменників, безсумнівно, більшого, ніж будь-які впливи українських.

Із тих же джерел є звістки, що Є. Григорук захоплювався та зачитувався, головним чином, крім зазначених вище, такими класиками світової літератури різних діб, як от Калідас, Петрарка, Гете, Верхарн, і був навіть обізнаний із зразками перської лірики в перекладах.

Підсумовуючи ці літературно-студійні факти із юнацького періоду життя поета, констатуємо виїмково серйозну працю над собою вісімнадцятилітнього молодика і вже яскраво виявленій нахил до лірики в її найвидатніших, найкласичніших зразках.

Із часів праці в Гумані, і то вже у 1919 році, є перша згадка про друковані твори Є. Григорука. Між иншим мали бути надруковані в газеті, що її видавано після 2-го повернення більшовиків на Правобережжя й після здобуття удруге Гумани, один вірш Є. Григорука й статті. Як згадують М. Д. і М. В. Вольфсони, у ті часи, коли Гумань переходила із рук до рук, і коли за 20 верст від міста були білогвардійці, Є. Григорук розпочинає свою видавничу роботу. Як завідабель відділу друку Партійного комітету, він випускає газету, керує нею й пише статті. У цій же газеті надруковано вірша, що за нього на конкурсі він отримує премію. Нам не вдалося розшукати ні одного числа цієї газети і не звісно, що це був за вірш та якою мовою складений. Фактом є, що у цих роках—1918 і 1919—прізвища Григорука не зустрічаємо в жодному київському журналі. Немає ще ніяких згадок про нього ні в „Мистецтві“ ні в „Музагеті“, що довкола них гуртувався тоді увесь актив рев. укр. літератури. Очевидно, фронтова боротьба, важкі умови її на Правобережжі, і, мабуть, водночас ще молодий вік не дозволили йому приступити до широкої літературної праці, до якої він тоді вже, безперечно, поривався. Не в'яснено докладно причин, що через них залишився

Є. Григорук на Україні в 1919 р. підчас наступу Денікіна. В. Сазанський згадує тільки¹⁾, що Є. Григорук залишився в запіллі і поїхав назад до Феодосії для закінчення науки в Інституті. Можливо, що в умовах кризи революції на Україні, в умовах важкої денікинської реакції, т. Євген—щоб затерти на якийсь час сліди—мусив залишити Київ і Правобережжя і поїхав до Феодосії ніби то скінчити вчення. Фактом є, що в Феодосії він поскладав іспити, роздобув там відповідні документи і повертає до Києва, де і звалюється, після подорожи, від тифу. Підчас хвороби, що її відбув у одній із київських лікарень, наступає скинення Денікіна та повернення більшовиків на Україну. Вийшовши із лікарні після повернення радянської влади до Києва, він, як пише той же В. Сазанський, знову із головою поринає в лобу йому працю в Губнаросі і в політичному Управлінні київської військової округи, що в ньому працює, як начальник редакційного відділу.

І тільки розгром білогвардійщини та початки культурного будівництва радянської влади на Київщині в 1920 р. дозволяють розвинути Є. Григорукові свою літературну роботу, а зокрема, він починає виявляти себе, як досконалий організатор видавничої справи, не зважаючи на жахні умови праці та важкий стан друкарства. Це виявилось яскраво підчас короткої окупації Києва в 1920 р. поляками та в часи, що наступили після неї. Як видно із підпільного мандату № 345 з 29 квітня 1920 р., поданого на початку нашої праці, Є. Григорук у польському запіллі працює, як член Правобережної трійки ЦК КП(б)У, і завідує її видавничим відділом²⁾. Із цього запілля він видає підчас місячної окупації Києва поляками партійну нелегальну газету—(орган Київського губкому КП(б)У) „Червону Правду“, що її вийшло три числа. Він же сам керував її поширенням.

Після перемоги над поляками, щасливо виходить із підпілля, недовго працює, як секретар Київського губкому³⁾. Потім залишається членом Бюро губкому та завагітпропом і організує Агітвидав цього ж Київського губкому. Реорганізує за дорученням партії цей Агітвидав на Київську філію Державного Видавництва України та сам стає на її чолі.

Тільки тоді, після ліквідації фронтів, він має змогу широко розгорнути справді кипучу організаційну та видавничу діяльність в царині книги: тоді ж і виявляється він водночас, як поет-лірик,

1) У тій же короткій згадці в „Черв. Шляху“ з 1923 р. № 3, ст. 52.

2) Зазначений мандат, спогади В. Сазанського та інші матеріали.

3) За В. Сазанським.

як поет-агітатор, і як людина, що немов чуючи хистке своє здоров'я і передбачаючи швидкий кінець свій, спішила часові навздогін і горіла велетенським ентузіазмом, розмахом, енергією. У цей же час він глибоко відчуває жахну руїну України (економічну); водночас спогади недавно пережитих на фронтах і в боротьбі кривавих змагань починають вилитися у формі коротких, як постріл кулемету, віршів.

У вірші „Etude“ він говорить:

„Де недавно гримали гармати,
А в заметах стинули мерці,
Де пройшли потомлені салдати
З розпачем і болем на лиці—

Там тепер усюди нерухомо—
—Мертва тиша панує по степах—
Скрізь холодна, безнадійна втома,
Скрізь холодний, божевільний жах.

Цей вірш написаний правдоподібно на початку 1920 року. В рукопису немає дати—дня і місяця. Позначено тільки: 1920 рік, коли то вже скинено Денікіна в море, зруйноване Правобережжя лежало у голоді та тифі, а сніг мовчки й тихо засипував при дорогах, на полях уздовж залізниць незакопані трупи, що падали в боротьбі з білими та бандитами, або повалені голодом і тифом.

Або ось невеличкий спогад тодішніх боїв:

Вітер вулицями віє,
Снігом рве вперед, назад;
По-під мурами чорніє
Тінь похмурих барикад.

Ідуть.
—Нахились! Нахились!
І власного серця не чуть,
І руки за люфу вп'ялись.
Держись!

(Із вірша „Борьба“ 1920 р.)

Із цього часу протягом 1920 і 1921 р.р., крім вірша „Последний враг“¹⁾, він вже не пише російських віршів. Усі вражіння захоплені останньою перемогою над поляками. Усі вороги революції розгромлені, уся Росія звільнена від інвазій, з України

¹⁾ Із газети „На голод“ № 1, Київ з 14 серпня 1921 р.

формується УСРР. Цю перемогу революції вітає й зустрічає Є. Григорук віршем „Марш перемоги“. У цьому вірші, що силою своєю нагадує патос революції та міць В. Чумака, радісно закликає т. Євген:

Землю згинайте ударами,
Рвіте повітря піснями.
Сонце зійшло над хмарами,
Сонце червоне над нами.

Винесить радість великую
В села, на луки-розлоги...
Бий, серце, в такті з музикою,
Марш огневий перемоги.

(Київ, 1920 р.).

Серед тих гострих почуттів ентузіазму, поривів і шаленої праці иноді—в організмі з нервами, молодими нервами, вже надірваними у великих спазмах революції на Україні, проскакують хвилини безнадійної втоми.

Можливо, що це було наслідком вже тоді надірваного здоров'я. Він раз хворів на тиф в умовах жахного стану санітарії на Правобережжі в 1918 і 1919 р.р. Можна також припустити, що саркома, яка звалила його потім у 1922 р., вже під цю пору починала атакувати його організм. Це тим правдоподібніше, коли візьмемо ще на увагу голе й босе дитинство, потім півголодний період учби в Балті та важкі умови прифронтової смуги укупі з невпинною, понад усяку міру напруженою працею.

Кров, пролита в боях, в барикадних змаганнях, в льохах контррозвідок білих і при розстрілах білих та бандитів, викликає важкі настрої, підсичені втомою. У вірші „Introduction“ зазначає поет, що хоч „всесвіт корчиться в огні і всюди—кров“—повстає мрія—вона:

...Душу воскресить,
що сумно смерти жде¹⁾.
і серце чулее тремтить:
буде, буде, буде...

І сум далеко розмело
і біль ущух.
То революції крило
Піднесло вгору дух¹⁾.

(Київ, 1921 р.).

¹⁾ Підкреслення мое. В. Г.

Революція перемогла, але, проте, голод переслідує її, руїна простягає над фабриками, що стоять, над нивами, що незасіяні— свої хижі, чорні крила. Тоді, із грудей поета виривається крик одчаю:

Над заводами зло-безсилами,
по підвалах, де владар бруд,
прошуми¹⁾ холодними крилами,
обійми неприкриті груди.

(Із вірша „Одчай“, Харків 17.VII.1921 р.)

або:

Неодчепний, невсипущий голод,
після злої, чорної спраги
все міцніш стискає люте коло,
все сміліше ходить навкруги.

(Із вірша „Степ“, Козелець, 1921 р.)

Ці настрої вириваються власне в добу після найгарячішої, найбільше творчої й культурно-плідної праці Є. Григорука у Києві в другій половині 1920 року й першій половині 1921 р., коли то він розгорнув велетенську літературно-видавничу роботу. Цій роботі неодмінно треба присвятити докладну аналізу й найтепліші спогади. Це час роботи Є. Григорука, як завідача Київської крайової філії ДВУ, що працювала тоді майже цілком незалежно від Харківського правлінського центру. На цій роботі Є. Григорука виявляє себе, як виїмковий борець за нову радянську українську книжку, виявляє себе досконалим редактором і практичним організатором книжкової справи.

Хто пам'ятає добре умови праці друкарської 20 і 21 років, відсутність паперу, фарб, коли складачі порозбігалися на село та рідко траплялося відшукати доброго метранпажа, коли машини були порозбивані й зимою в друкарнях дикий холод, той знає, якої, справді, нелюдської енергії треба було вживати для зрушення з місця виробничої роботи видавництва. І протягом кількох місяців Є. Григорука не тільки складає, але і здійснює досить широкі як на цей час редплани, не тільки організує Київську філію, як краєву для Правобережжя, але в короткому часі йому вдається притягнути до цієї праці видатну групу київських учених та письменників, уміючи свій кипучий ентузіазм передавати іншим.

Він розумів Жовтневу революцію, як широке розвернення культурного фронту після взяття в руки пролетаріату політичної

¹⁾ Вітре — правдоподібно хотів сказати поет. В оригіналі слова „вітре“ немає. В. Г.

влади і економічних ключів життя України; він розумів, що культурне будівництво соціалізму без масової книжки, як головного знаряддя культури, не можливе, і водночас він бачить, як у національній перекрою для української літератури і радянської культури УСРР одкриваються після довгих літ гніту й нищення

С. М. Григорук в 1920 р.

українського слова широкі перспективи швидкого, іноді бурхливого просто розвитку.

Можливо, що вже тоді він гострим зором ентузіаста й молодим гарячим темпераментом передбачав або прочував сучасний й велетенський ріст України, як держави й культурної одиниці.

Це розуміння доконечности книжкової продукції, пекучої потреби масової української книжки виливається на ділі в організуванні видання так зв. „Універсальної бібліотеки“, що її вийшло грубими книжками щось із два десятки назов. У цій „Універсальній бібліотеці“ він випускає 10-ти тисячними тиражами, в старанних перекладах, такі класичні зразки світової прози, як Г. Уельса „Війна

світів“, Ромена Ролана „Жан Кристоф“ (1-е—Зоря) або А. Сінклера „Герой Капіталу“. Усі три книги видано з відповідними передмовами видатних спеціалістів, як Н. Романович, С. Зеленецький. Що до технічного виконання, ці видання, і в цей час руїни, майже не мають коректурних помилок, а така, наприклад, книжка, як Уельса „Війна світів“ оздоблена чудовими ілюстраціями-гравюрами.

Водночас не забуває про українську літературу й зокрема класиків, як Л. Українка, М. Коцюбинський, І. Франко, В. Винниченко. Цю велетенську роботу, що її Держвидавові України

тільки частково вдалося закінчити в 26 і 27 роках—видання укр. класиків—розпочав на широку скאלю в 1920 р. Є. Григорук. І так у цій же „Універсальній бібліотеці“ виходить 15000-им тиражем збірка революційних поезій Т. Шевченка з його ж власною передмовою, — появляється уперше мабуть на Україні „Voas constriCTOR“ І. Франка, також його „Вівчар“ і збірка „Вічний революціонер“, „Гата тоггана“ і „Сміх“ — М. Коцюбинського, Л. Українки — „В катакомбах“, С. Васильченка — „Чорні маки“; збірник „Нова українська поезія“, що його впорядкував М. Зеров і т. д.

Менше встиг розгорнути Є. Григорук іншу серію видань під назвою „Історично-революційної бібліотеки“. Тут маємо тільки 4 назви дуже чепурно видані й дуже цікаві змістом.

Це книжки: 1-а—праця проф. Павлова-Сільванського „Павло Іванович Пестель“, 2-а—С. Степняк „Джузеппе Гарібальді“, 3-я—В. Міяковський „Революційні відозви до українського народу“, й 4-а—Л. Троцький „Туди й назад“. У своїй рецензії на ці видання проф. В. Данилевич пише так: „З друкарського боку „Історично-революційну бібліотеку“ видано дуже гарно й чепурно¹⁾. Це зроблено у цьому ж 20 і 21 році, коли була така руїна друкарського виробництва!

Але окремою заслугою Є. Григорука із цієї ж доби редакційно-видавничої праці є художнє й з графічного боку розкішне видання „Тарас Шевченко“—збірник за редакцією Є. Григорука й П. Філіповича.

Можна цілком сміло сказати, що такого художнього видання із видань, присвячених Т. Шевченкові, не було, та й до сьогодні немає. Цей збірник є чудовий доказ, що може з книжки зробити людська енергія, коли імпульсом до праці є ентузіазм, і де діють — як говорить у своїх кінцевих увагах художнього редактора Олександр Гер²⁾:—„Знання книжки і любов до книжки“.

У цьому ж збірникові Є. Григорук дає свою статтю про Т. Шевченка „Великий бунтар“, що в ній ставить перед собою завдання так:

„Ми не маємо на меті оглядати творчість Шевченка з усіх боків. Він (Тарас Шевченко), безумовно, поклав велетенські підмурки майбутньої української літератури і ні до нього, ні після нього й досі—рівних йому не було. Тепер же нас цікавить один бік творчости Шевченка—соціальний зміст його творів³⁾“.

1) „Голос Друку“. Книга перша—Харків, ДВУ, 1921 р., стор. 172.

2) Збірник „Тарас Шевченко“, Київ, ДВУ, 1921 р., стор. 129.

3) Там же, стор. 9.

Ми не заходимо тут в аналізу поглядів і думок, висловлених у цій статті, але звертаємо увагу на те, що хоч сьогодні підносяться деякі голоси проти цієї статті¹⁾, та, проте, вона при всіх своїх помилках лишається одною із перших спроб висвітлити творчість Шевченка з того боку, що його буржуазія та українське хуторянство завжди замазували, тоб-то соціального, класового, і то користуючись методом марксівської діалектики; до певної міри, вона попередила, а може і викликала—через свої помилки, працю А. Річицького „Т. Шевченко в світлі епохи“.

Щоб закінчити огляд редакційно-видавничої праці цієї київської доби, треба підкреслити, що Є. Григорук знайшов ще час для перекладної праці з царини економічно-політичної. Він працює й закінчує переклади книг, як, наприклад, Покровського — „Економічний матеріалізм“, Г. Зінов'єва — „Імперіялізм“ і розпочав працю над перекладом книги „Короткий курс економічної науки“ Богданова.

Правдоподібно, у цей же час, може з перервами або на дозвіллях розпочав працю над перекладами поеми Андрія Глоби „Уот Тайлер“ і звісної поеми Оскара Уайльда „Балада Рединської тюрми“.

Ще до 1921 року за дорученням Київського окр. військомату пише за один вечір агітаційну брошуру „Звідкіль пішли бандити“. Ця агітка була видана в Києві у січні 1921 р.

Цей досить схематичний огляд найбагатшого на успіхи, у всіх ділянках праці, періоду життя Є. Григорука не вичерпує цілком свого предмету. Щоб зрозуміти раніш підкреслений ентузіазм праці й виїмкове вміння енергійно добиватися мети, треба пригадати, скільки дрібних і часто просто невимовних перешкод і практично-технічних перепон мусив зустрічати та перемагати Є. Григорук на шляху здійснення своїх широких планів. Все умів він побороти і виїжджаючи в травні 1921 р. із Києва до Харкова, куди його покликано на члена Правління ДВУ, він міг з гордістю і почуттям виповненого обов'язку оглянутися назад.

Тодішній Харків цілком не задовольнив Євгена Максимовича. Крім виїмково важких життєвих умовин, Харків не давав змоги розгорнутися його велетенській редакційно-видавничій енергії. Поліграфічні умови тодішнього Харкова були надзвичайно обмежені. Друкарні були завалені роботою над газетами та масовими ви-

¹⁾ А. Річицький, „Тарас Шевченко в світлі епохи“. ДВУ 1925 р. вид. друге, стор. 22; проф. М. Плевако „Шевченко й критика“, вид. „Червон. Шлях“ 1924 р. стор. 65 і інші.

даннями комісаріятів і до того Харків перед революцією не був ніколи видатним центром виробництва української книжки. Крім цього, наукових і художніх сил українських Харків тоді слів не мав; він тільки готувався, щоб стати нинішньою столицею УСРР.

І увесь час пробування в Харкові настрої Євгена Максимовича був пригнічений. Це знайшло свій відгомін у „мінорних“ віршах короткого харківського етапу.

Не знати, чи може здоров'я починало тоді показувати свої зловісні зуби, чи туга за кипучою, плідною роботою в Києві, чи загамована діяльність в тодішнім хаосі ДВУ, чи може усі чинники, до купи взяті—викликали цей „мінор“, цей підупад енергії.

Він бореться з цим „мінором“. В одному ж вірші він говорить до себе (в першій строфі):

Зубами чорної розпуки
розірвано надію кволу,
і знов лице поникло долу
і мозок ссуть гадюки,

а, проте, в третій строфі вже цього ж таки вірша він прибирає до рук пошарпаний настрої і складає немов лікар, що лікує самого себе, такий „рецепт“:

Одайся плину революції
в борню кинь розум і воління.
Як ні—біжи в поля осінні
і утопись в своїй розпуці.

(Із вірша „Зубами чорної розпуки“ Харків, 1921 р.)

Ці гарячкові вагання почуттів змінюються з дня на день, із ночі в ніч. То знову наступає прилив енергії у вірші „Nocturne“ (один із цікавіших віршів), і він, як тоді в 1920 р., закликає:

Всесвіт крила охопили
революцій.
Згиньте всі, хто стратив сили,
хто в розпуці.
Хто живе лиш власним болем
— Пріч з дороги!..

(Харків, 1921 р.)

Проте, вже наступний вірш—це немов нещадна резолюція на акті закінчення власного життя: сконстатування фактів і висновок:

Так, серце з душею куцою,
мабуть переповнене вщерть...
Дві фази: любов, революція,
А третьою буде—смерть.¹⁾

(Харків 1921 р.)

І то сказано цілком твердо, холодно, розважно.
Ця—„резолуція“ навіть без знаку виклику, а закінчена зви-
чайною „точкою“. Ну, що-ж? Смерть,—і „крапка“!
І ще одна рефлексія з передчуттям смерти:

...„Ти в вирах революції
крапля в морі води“.

(Із віршів „Верстами, милями мірятъ“. Харків, 1921 р.)

У серпні 1921 р. він їздив на два дні до Одеси, післаний туди
в справах ДВУ. Із цієї подорожи та дводенного перебування
в Одесі залишився вірш, повний резигнації:

Немає змін... Лиш камінь мурів
ще більш од вітру почорнів...

Або далі говорить у тій же одеській вірші:

І вже вогнями не зайнятися
душі... Вона німа й пуста...

(Одеса. 22.VIII.1921 р.)

На короткий харківський період з травня до осені 1921 р.
з перервою для подорожи до Одеси припадає закінчення циклу
„Неавтобіографічне“, що з нього три вірші було написано ще
в Києві 1921, а останні два в Харкові. Тут Є. Григорук, хоч
рветься ще до праці, та видно втома, викликана хворобою, зро-
стає. Мабуть, ще у київському своєму кабінеті написав:

Чорнила, бланки, папери,
рахунки, гори асигновок,
як сон, промають прапорі
в душі, і все звичайне знову.

То знову згадуються гуманські часи, неначе сон:

¹⁾ Підкреслення моє. В. Г.

...повітревком
палкі промови і дебати...
А потім—вороги кругом
і довелося утікати...

В іншому місці циклу „Неавтобіографічне“ одкриває сміло від'ємні сторінки побуту, виїмкові, відповідальних робітників: „жінок—без ліку. Гидко як“... або після п'яної ночі, в якогось зава „тріщить голова“, і втома клята заставляє відповідати невпопад. Подібне ж висміює якогось відповідального робітника, що „йде, підпираючись ціпком“ та гадає про те, як то він „насіпле всім соли за ломберним столом“... Радянсько-побутовий характер мають також два останні вірші зазначеного циклу, написані вже в Харкові. Після повернення з Одеси настрої, котрий так упав у вірші „Верстами“ і в одеськім, яснішає; у нього вже знову ціла програма роботи, він закликає:

Голод—податком у зуби!

або, згадуючи Перекоп, каже:

Зараз треба колонами
Шикувать фабрик димарі.

(із вірша „Гнати скоріше“).

Він знову горить, знову рветься до роботи, і перед від'їздом до РСФРР, 12 вересня, в тім же вірші „Гнати скоріше“ удруге закликає: „Ревіть про новий фронт“¹⁾ і далі:

Буржуям в лице розпухле
Залізним Ресефесер.

І виривається із Харкова, відкомандирований ЦК КП(б)У на прохання Державного видавництва РСФРР, якого правління призначило його на члена правління та доручило йому керувати техн. видавничим відділом.

У Москві Євген Григорук отримує те, чого добивався: широке поле для виявлення своєї видавничої роботи. Практика, здобута при видавничій роботі в Гумані та Києві в критичних умовах друкарської руйнації, дає йому змогу останніми силами підкопаного саркомою організму піднести якість і кількість видань Держвидаву РСФРР на небачений до цього часу рівень.

¹⁾ Нової економічної політики. В. І.

Змальовуючи стан тодішньої праці Держвидав РСФРР, пише згадуваний вже М. Б. Вольфсон так:

Початок праці Є. Григорука в Держвидаві РСФСР припадає з переходом видавничої справи на рейки нової економічної політики, з переходом від виконання відомчих замовлень та даремного постачання книгами до платного розповсюдження їх. Він приступив до праці в моменті важкої технічної кризи, коли то ще друкарні не здобули свого господарського самовизначення, коли Держвидав РСФРР не мав потрібних припасів паперу, не мав власного технічного персоналу ні навіть технічних традицій. Стосунки поміж Держвидавом і друкарнями мали характер відносин держав, що одні до одних чужі, — відносин, що в кращих випадках виглядали, як озброєна нейтральність, в гірших — розвернутої збройної зустрічі.

Це тільки один фрагмент, одна із царин цих перешкод, що заважували тоді важкими блоками скель шляхи ред.-видавничої праці. І

Дружній шарж на Є. М. Григорука
за часів праці у Москві

розуміється, цей останній (московський) етап його життя — літературно-порожній. На це склалися не лише одірваність від українського культурного та літературного руху, але головне те, що він з головою пірнув у цю зазначену ред.-видавничу роботу. І Є. Григорук сам визначає своє ставлення до письменства з одного боку, і видавничої справи — з другого. Це його часта фраза, подана тим же Вольфсоном, його товаришем у праці в Державнім видавництві РСФРР: „Хороших письменників багато, а революційних видавців мало“.

У цьому останньому році свого короткого життя Є. Григорук стає майже виключно революційним видавцем. Справді, праця його залишила видатні сліди. Він реорганізував технічний відділ Гіз'а, прикликав для графічного оформлення видань видатних спеціалістів, як Фалілеев, Піскар'юв, Фаворський, зумів до деякої

міри перемогти паперову кризу цього часу, навязав стосунки з досконалими ленінградськими друкарнями як, наприклад, колишня „Просвещение“, „Герольд“, „Петропечать“ і інші, і провадив переговори особисто так в Ленінграді, як і у Москві про придбання для Гіз'а друкарні Бухаринської (раніше Єфрона).

Виїмково цінив і любив Є. Григорук художні видання. Те, що він розпочав у Києві виданням художнього збірника „Тарас Шевченко“, продовжував у Москві низкою задуманих художніх видань, що майже всі вийшли вже після його смерті. Із них цікавіші: Ватагіна „Індія“, Кузнецов „Туркестан“, монографії про Чехоніна, Остроумов-Лебедової, Мітрохіна, або „Автолітографія“ Богаєвського. Працюючи над технікою книги, він із замилюванням і завзято вивчав графіку та її історію, студіював книги про досягнення в царині літографічної мультиплікації і т. д.

Ця плідна й успішна праця викликала широке признание в колах не тільки його близьких товаришів в роботі, але також у масі авторів й робітників книги в Москві. І треба підкреслити, що Москва краще зуміла оцінити революційний ентузіазм і здатності тов. Євгена ніж УСРР. Доказом цього є безперечно те, що в ювілейних виданнях Гіз'а виїмково тепло, просто з серцем згадується про нього, як видатного робітника, водночас підкреслюючи його здатність, як письменника й поета.

Зруйнований невпинною працею, відсутністю відпочинку, й важким періодом громадянської війни в 1919 і 1920 р.р. організм почав відмовлятися від служби. І хоч у кінці літа 1922 р., після кількох місяців хвороби, його виражено до Криму для лікування, та це було вже запізно.

Є. Григорук передбачав близьку смерть. Ще в травні—29-го—1922 р., коли хвороба нещадно повалила його, він написав свого

Дружній шарж на Є. М. Григорука
за часів праці у Москві

останнього вірша, від якого віє холодним вітром із могили, жалібним походом похорону, де мотивом є: „Мертва Осанна“ і „Черная пыль“:

Багряной полосой
протянулся тяжелый закат—
не будет чернеть над тобою
„In pace requiescat“.

Только в степной ложине
Закачается черный бурьян,
Слава и присно, как ныне
Носителю всех осанн.

Да его возвеличит
Весь твой теперешний зрак:
Каждый жучок могильщик,
Каждый в брюхе червяк.

Да, и в самом любимом,
В запахе тленья твоём,
Твоего фимьяма дымом,
Кричащим в ветре степном.

В этой мертвой осанне,
В трупной и смрадной хвале,
Вопит о зияющей ране,
О смерти на пыльной земле.

Не камень будет—бурьяны
Не крест над тобою—ковыль
И ветер шальной и пьяный
Развсёт черную пыль.

І так—не помогли запізнений відпочинок та лікування, не міг врятувати молодого організму і Крим. 24-го жовтня 1922 року в м. Ялті наступила—після „любви й революції“—третя фаза— „Смерть“, на 24 році життя.

* * *

Подібно ж, як у багатьох поетів і письменників перших літ революції, так і у Є. Григорука бурхливі тодішні вирі та змагання, енергійна участь їх в революційній боротьбі як активістів, не давали змоги та часу для праці над художнім обробленням своїх творів, для праці над собою в розумінні артистичної кваліфікації.

Це бачимо в творчості В. Чумака, А. Заливчого, Г. Михайличенка, В. Еллана, і також виступає воно надзвичайно яскраво й в Є. Григорука. Василь Чумак і він—наймолодші з цієї групи письменники доби 1918—1921 років що, як активісти боротьби

за УСРР, загинули в ній (Чумак, Заливчий, Михайличенко), або згоріли в шалених вогнях фронтових боїв та в полеміях ентузіастичної, невпинної праці.

І подібно ж як творчість 4-х перших, пригадує вогонь таборової ватри, що її полемія гне вітер, заливає дощ, але, проте, горить вона яскраво у пільмі бурі та боротьби червоними блисками грози нічної, так і творчість Є. Григорука не є спокійним, ясним світлом електричної лампи, при якій ми сьогодні пишемо цю працю. Вона, ця творчість — це також яскраво-червоний вогонь таборової ватри, що своїм світлом палає на тлі цієї доби „бурі й натиску“, великих соціальних змагань на Україні та в Росії.

І розуміється, вірші, що повстають у час між одним відступом та другим, одним наступом та другим, твори, що їх писано в супроводі татакання кулеметів і ударів гранатів, під вигуки нагана, що його кулі нищили контрреволюцію, або під стогін мучеників у контр-розвідках, не можуть мати тої шліфованої плавкості, що є ідеалом формальних досягнень мистецтва. Зате у таких творах цих буревійних епох є звичайно те, за що ми сьогодні так гостро боремося, тоб-то революційний ентузіазм, велетенська динаміка класових рухів і водночас — у нашій добі „пролетарський зміст у художній формі“. Це треба розуміти — не в точному значенні „100% ідеології“, а як щирі, прямі, безпосередні виливи почуттів із психіки борців за революцію, як короткі вибухи емоцій, мистецьких емоцій, у рідких хвилинах психічних скупчень у червоно-армійців і комуністів.

І через те, такі твори є безпосередніми спогадами епохи. В них мова не оброблена, ритм не завжди витриманий, рими іноді трафаретні, а часто старі, недбалі. Проте, це так зрозуміло! Їх автори не мали змоги вчитись в наших мистецьких Вишах, не було тоді словників ні усталених правил українського правопису, ні Інституту наукової мови. Поет чи письменник на фронті чи на радянській роботі писав, як умів, мовою, яку знав, викидаючи із себе виїмково різноманітні, іноді навіть ідеологічно невитримані, гарячі, іноді спазматичні почуття: надмір вражіння та переживання.

Це тим більше важливо підкреслити, бо, як ми на це вже звертали увагу, Є. Григорука ніколи не вважав себе за поета. Він писав дуже рідко, у вільніших від праці хвилинах і ніколи своїх віршів не готовив для друку.

З того боку, ці вірші є фактично нотатками на маргінесі життя, є записами вражіння та емоційних переживання у віршованій формі.

І тут підхід до оцінки творів мусить бути інший, тоб-то формальні моменти не так важливі. На перше місце критики таких творів мусить стати аналіз їх соціально-ідеологічної гостроти й чіткості, аналіз їх психологічних моментів із творчого процесу автора-борця, освітлення їх агітаційно-пропагандистської вартості та інтимно-суб'єктивних рис даних творчих екстаз.

У творчості Є. Григорука, у цій невеличкій збірці віршів та перекладів і одної агітки, усі ці вище зазначені чинники та моменти виступають надзвичайно яскраво. Ми бачимо, як у студентській добі—до 1918 року, у перших своїх вправах віршових, він працює над сонетом, газелою, рондом і т. д. Проте, в бурхливу добу боїв, підпілля, це все забувається. Є інша форма, іноді не нова, часто недбала, невикінчена, але завжди із ясно накресленим змістом, з означеним ідеологічним хребтом або психологічним сюжетом. Подібне ж із мовою Є. Григорука: на місце російських віршів появляються українські, і це йде однобіжно з поглибленням революційної боротьби УСРР проти УНР, і усіх типів контрреволюції на Україні та з ростом революційного самовизначення України як держави.

Порівнюючи з Чумаком, вірші Є. Григорука слабші. Короткий час творчості В. Чумака так багатий мистецьким оформленням, залишив видатно більші сліди в українській літературі. І ясно! В. Чумак не був втягнений так глибоко в озброєну боротьбу, хоча загинув у ній трагічно та найглибше її відчував і передав.

Є. Григорука, починаючи із гуманських часів, революція втягнула в себе цілковито у вир фронтів, і він увесь час в смузі бойових позицій. Він не попав під культурні впливи київського літературного життя 1918—1919 років. До Києва він попадає не як поет, притягнений його культурним рухом („Музагетом“, журналом „Мистецтво“ і т. д.). Він попадає до нього, як червоноармієць із фронту, із панцерника,—і не до редакцій, як вогнищ політичної й художньої думки, а до шпиталю.

Через те у творах Є. Григорука не зустрічається впливів (формальних) київських тодішніх мистецьких стилів, а Київ був тоді центром літературного українського руху. Він стоїть осторонь цих процесів, зберігаючи, так би мовити, свою „Правобережню провінціональність“, проте, надзвичайно цікаву. Його вірші, українські з 1920 і російські з 1919 р. з одного боку, є спогадами й продуктами соціальної бурі Правобережжя, що бурунила тоді між Збручем і Дніпром, перекидаючись на Полтавщину і Степову Україну бурхливим переваллям селянських рухів, з другого—

продуктом творчого процесу видатного самоука і борця. Безперечно, що Київ мусів видатно вплинути на Є. Григорука що до цілковитого майже писання українською мовою. Проте, не видно на його творах видатного впливу тодішніх літературних смаків, і зокрема немає ніякого впливу В. Чумака.

І так, підкреслюючи цей наш перший погляд, треба зазначити, що за всієї нечисленности Григорукових творів, його позиція літературна цілком оригінальна. Вона що до мови та сюжетів є висловом літературних та політичних і культурних умовин, що їх переживало в перших роках революції Правобережжя. І навіть нечисленність віршів, до певної міри, є тут досконалим знаменником. Десять разів талановитіший за Є. Григорука поет не міг би дати більше, в умовах руїни, борні, банд, розстрілів, тифу на Правобережжі. І фактом є: іншого поета, що виріс би з цих умовин Правобережжя — немає. Це друга характеристика Є. Григорука що до його літературного значення цієї ж доби.

Що до суто формальної характеристики, то нам здається, що погляд М. Доленга: „На Україні червоно-акмеїстична традиція починається від довшасно померлого Є. Григорука“¹⁾ — досить ризикований. Нам здається на підставі дослідів над біографією та умовами розвитку поета: — до українських акмеїстів Є. Григорука залічити не можна. І взагалі, про серйозні виявлення акмеїзму в укр. літературі говорити досить важко, коли не небезпечно. Ми, аналізуючи біографію Є. Григорука й звязуючи з нею етапи його літературного розвитку, зазначили його захоплення яскравими виявленнями імпресіоністичної світової лірики (Новаліс), інтимно-візіонерськими переживаннями Е. По і староєврейською лірикою „Пісні пісень“. І ми більше підкреслюємо впливи цих чужоземних авторів, а також Блока та Брюсова на творчість Є. Григорука, ніж сумнівні впливи російського акмеїзму.

Ну, хоч би взяти настрої Є. Григорука із віршів про смерть, його ж — візії людини, що з високою температурою саркомової гарячки — про „Плач божевільний“, про „Чорний порошок і мідяне небо навкруги“, про „Пекельну спрагу“, про „Жучка-могильщика“ й „Каждого в брюхе червяка“. Едгар По також був вічно хворим. Його непогамоване візіонерство смерти, його блукання в позасвідомих прочуттях життя мають до певної міри своє пояснення у виїмкових напруженнях творчої уяви в стані

¹⁾ Із статті М. Доленга „Красное слово“, № 6, Харків (Жовтнева книжка, стор. 85).

високої температури організму. Чи не тут фізіологічне ув'язання, розуміння й відчуття з боку Є. Григорука лірики Едгара По? Чи не тою стежкою треба шукати формальних впливів лірики По на ліричні виявлення у віршах Є. Григорука?

А коли шукаємо тим же шляхом впливів інтимних віршів Новалиса і Блока у віршах „Присвята“ або „Маріне“, то мусимо признати, що тут багато подібних настроїв і способу підходу до формального висловлення ліричних, інтимних почуттів, як це зустрічаємо у великого попередника німецького поетичного імпресіонізму та видатного російського поета із епохи від війни до революції.

Нам здається, що в творах Є. Григорука ми маємо цікаву зустріч цих двох чисто психологічно-літературних напрямків із першими проблисками відродження українського поетичного слова в умовах виїмкової соціальної ситуації й революційного руху та боротьби на Україні.

В тім напрямку творчість Є. Григорука не менше цікава за творчість В. Чумака, підкреслюючи у першого яскраве виявлення впливів чужоземної світової лірики, в другого більше народньо-українські впливи, що в В. Чумака так яскраво злилися із революційною стихією України.

У цьому ж, можливо, ключ до більшої популярності В. Чумака, крім інших об'єктивних умовин, що не дали змоги Є. Григорові виявитися літературно так опукло, як В. Чумакові. І чи не мало тут певного значення і те, що В. Чумак вийшов із кадрів Чернігівщини¹⁾ (Лівобережжя), а Є. Григорук виріс в Південній частині Правобережжя і кілька років учився на півдні Криму в Феодосії, одірваний від українського руху ще за часів студентства? А цей момент що до звязку з українським національним рухом є так напевно встановлений у В. Чумака із його біографії.

Видатне зацікавлення Є. Григорука зразками світової лірики виступає не тільки в зазначених вище впливах і смаках. Воно доповнюється незакінченими перекладами знаменитої поеми Оскара Уайльда „Балада Рединської тюрми“ і Андрія Глоби „Уот Тайлер“. Ці переклади дають також певну стежку до вияснення соціального світогляду Є. Григорука, крім проаналізованих уже в першій частині нашої праці його віршів та матеріалів із біографії. І цікаве те, що власне для перекладів він вибрав ці дві поеми. З одного боку глибокий ліризм і похмурість

¹⁾ Містечко Ічня на Ніженщині.

настроїв О. Уайльда, із хвилин, коли він описуючи свого в'язня, що кохану вбив, змальовує його погляд:

та я не бачив, щоб хто-небудь
на світ дивився так.

Або далі:

—Не знав ніколи, що погляд
так пильним може быть,
вп'ялившись в той блакитний клаптик,
що в'язні небом звуть...

Його (Є. Григорука) пориває сюжет, що змістом має буржуазну тюрму, цю тюрму, що в ній мучився знаменитий англійський поет за те, що образив міщанську мораль французьких та англійських високих кол, будучи запідозрений в сексуальних збоченнях. Таким же чином Є. Григорука захоплює цікаве змалювання селянської революції в Англії з доби Ричарда II, так барвисто й просто подане в поемі А. Глоби „Уот Тайлер“ в статтях Тайлера, Джон Бола і Джека, в описі монастиря Св. Джона, в розмові Джека Соломки з Леді, в нараді короля Ричарда II-го з прелатами й магнатами, в чудовій пісенці Дженні про Джона, що вона її проспівала в таверні „Заяць“¹⁾.

Тоб-то т. Євгена захоплювали сюжети ув'язненої людини та соціальних рухів. Значить: пригнічення і революція. І не тільки в нас, в перших роках революції. Він, перекладаючи поему „Уот Тайлер“, хотів показати, що в цих давно минулих епохах чужих країн, в добу Ричарда II-го, селянство, як тоді найбільше пригнічена класа, повставало, як і у нас під час революції. І тоді ж так само горіли панські маєтки й економії, громлено монастирі, як бази експлоатації і вбивано попів, як прихильників і дорадників кривавого Ричарда II. Тоб-то соціальне обличчя Є. Григорука виступає тут не менше ясно, як тоді, коли він у Гумані прийшов до партійного комітету більшовиків, покинувши „борбистів“, і заявив: „Я ваш, і з вами“.

Ми не ставимо собі за мету виявити, скільки хореїв, ямбів чи анапестів або скільки сонетів, канцон і газель написав Є. Григорук. Ми впевнені, що в нього багато недосконалих хореїв, то-що, можливо, багато цілком невдалих спроб з газелями або просто слабих віршів. Нам цікаво, як виявився, у яких хоч би поганих ритмах і римах вилився велетенський ентузіазм рево-

¹⁾ Дивись переклад поеми А. Глоби „Уот Тайлер“ стор. 64.

люції, в яких недороблених, недошліфованих формах залишилися уривкові, поривисті вибухи та виливи почуттів, вражіннь, асоціацій у цього молодого поета і борця, редактора і активіста, видавця і комуніста. Як формувався його світогляд, його світосприймання та відчуття революції від шкільної лави в балтській школі до лютневої революції, від Феодосійського інституту до панцерника під Гуманню, від Гумани до Києва і до Москви. Як розламювалися у цім процесі старі традиції ідеалізму та містицизму від Соломона, Е. По і Новаліса до матеріалізму й революційної активності на фронтах, від російських віршів до українських, від двох фаз: „любови і революції“ до третьої „смерти“, від сонетів і газель до першої спроби соціальної аналізи творчости Т. Шевченка у статті „Великий Бунтар“.

І тут мусимо встановити, що хоч у віршах Є. Григорука часто зустрічаємо „душа квола“, „таємниці святих уст“, духа—що його „піднесло революції крило“... та інші подібні поняття і фрази, то, безсумнівно, він був переконаним матеріалістом, а після практики громадянської війни, коли не цілковито теоретично підготовленим, проте, безперечно,—він став проіннятим ентузіазмом марксистом.

Зазначені тут віршові виривки старого, що не могли бути так швидко відрізані з його мізкових центрів гострим лезом класової боротьби, пояснюємо відсутністю у мовному запасі двадцятилітнього юнака інших формальних відтворень для його ліричних настроїв.

Проте, водночас, тих кілька десятків віршів, це просто постріли із кулемета психіки, що горіла безперервним вогнем змагання за нове, що від шаленого темпу бою, страхіть, переживань і невпинної праці просто—згоріла.

Тим більше, що тканина цих центрів була молода і ще давна підірвана важкими умовами сирітсько-наймитського та на власні сили зданого життя.

І що до світогляду Є. Григорука, то ми на підставі нашої аналізи можемо встановити:

а) підсвідоме, а часто свідоме сприймання матеріалізму як світогляду, при всій відсутності солідної теоретичної бази¹⁾, при всіх традиціях ідеалізму, що зв'язаний був, ну, хоч би з читанням Соломонових лірик.

б) видатні впливи художнього імпресіонізму, почасти візіонерства перемішані з моментами яскраво революційної лірики,

¹⁾ Його переклади „Економічний матеріалізм“ Покровського, „Імперіялізм“ Зінов'єва були власне студіями для теоретичної освіти.

палкого сприймання класової боротьби і радісного діла,—иноді—важких хвилин, коли в нерви поета вривалися гострі ланцети революційного лиха: руїни, голоду і—побуту та нещадної боротьби зі всіма їхніми страхіттями.

З точки погляду цієї синтези що до світогляду твори Григорука, що їх так мало, надзвичайно цікаві і не менше цінні.

Є ще одно питання, що його слід вяснити, а саме—цілковита відсутність у його творах українських побутових моментів в етнографічному значенні.

Він, так би мовити, з головою заліз у новий радянський побут перших літ революції, для нього існує тільки радянська Україна із всіма тодішніми проблемами, як от фронтובה боротьба, розстріли, життя повітревкомів і наркоматів, економічна руїна, холод і голод, то-що. Жодних спогадів і питань дорадянської України він не сприймає і тим самим не оброблює: живе тільки тодішньою революційною дійсністю і тими почуттями, що є чинниками і руховими силами загальнолюдської лірики. У цьому—другий бік його оригінальності.

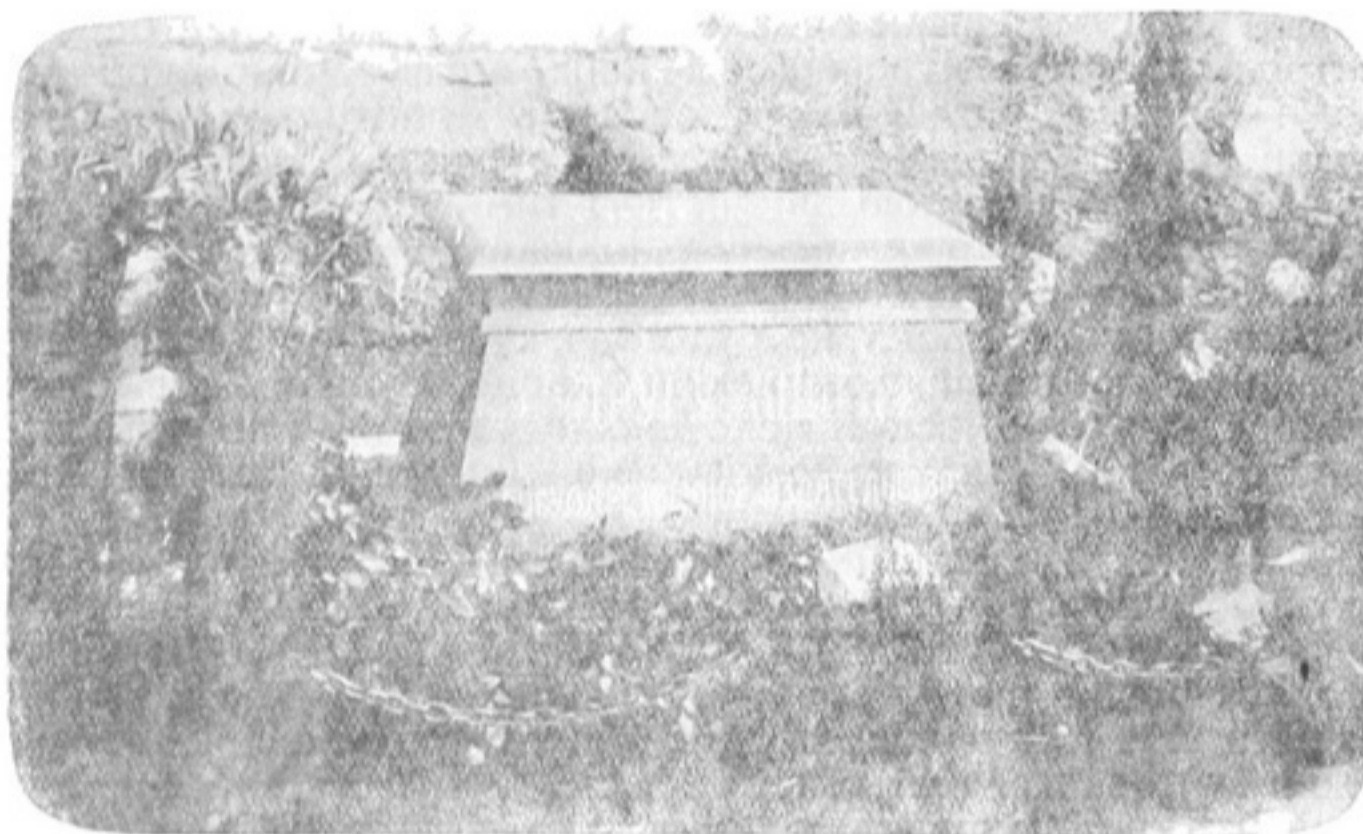
Можливо, що в ньому не було звязку з дореволюційним українським рухом, і він, дозріваючи власне в час вибуху і розливу революції, сприйняв всю її велетенську динаміку на усі, як то говориться—100%, цілком одкидаючи минуле—чуже для нього і незрозуміле.

Цей момент переваги комуністичної ідеології над слідами націоналістичних почуттів характеристичний є для нього і в царині видавничої роботи: він з таким же натиском і ентузіазмом розгортає працю що до продукції радянської української книжки в Києві в 1920 і 21 роках, як потім що до радянської російської книжки в Москві в 1921 р. і 1922 р.

Значить, ця цілковита радянськість поглядів Є. Григорука, звязана з відсутністю будь-яких націоналістичних традицій, виливається в художніх формах змалюванням тільки нашої революційної дійсности, без ніяких етнографічних забарвлень, крім мови, і загально-людським характером його лірики, що майже також, крім мови, позбавлена цілком того національного забарвлення, що його маємо яскраво виражене так у В. Чумака в поезії, як і у Г. Михайличенка в прозі.

І цей момент ще раз стверджує правильність наших поглядів і звязується з ними що до видатности впливу загальнолюдської лірики Соломона, По, Новаліса і інших, що ними так захоплювався Є. Григорук напередодні виступлення письменником-поетом та активістом в боротьбі за соціалізм.

На тлі бурхливих, кривавих і так творчих перших літ революції на Україні Є. Григоруk залишиться в пам'яті майбутнього яскравим представником із цього покоління борців за нове життя, що клало в пожежах класової боротьби фундаменти під будинок вселенського росту сучасної УСРР—так в літературі, як культурному будівництві взагалі, і зокрема, на фронтах. І поклавши всі сили, енергію, ентузіязм завзяття і революційну свідомість—у тих же пожежах—згоріло.

Могила Є. М. Григорука на Ялтинському кладовищі

На сонячній березі Криму, над Чорним морем, на кладовищі в м. Ялті, крім могили С. Руданського, представника давніших поколінь українських письменників і діячів дореволюційної України, виросла могила видатного представника нової України, розкутої із довічних кайданів—червоноармійця, поета, редактора і видавця Є. М. Григорука.

І ми не повинні забувати ні цю могилу, ні його.

м. Одеса
1. III 1938 рік

Володимир Гадзінський

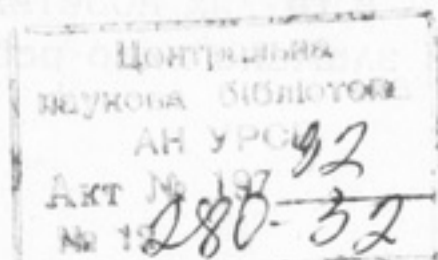
УКРАЇНСЬКІ ВІРШІ

ÉTUDE

Де недавно гримали гармати,
а в заметах стинули мерці,
де пройшли потомлені салдати
з розпачем і болем на лиці,—

Там тепер усюди нерухомо—
— Мертва тиш панує по степах—
Скрізь холодна, безнадійна втома,
скрізь холодний, божевільний жах.

Київ. 1920.

МИНУЛЕ

(Напередодні)

I

Ішов, ізогнувшись, кущами,
як злодій, що кинув тюрму.
Пронизував гостро очами
холодну осінню пільму.

Минав байраки і яруги,
ходою ламаючи тиш.
А серце од злої наруги
стискалося в грудях все більш.

Пригадував: страйк і козаки...
Пани, економія... двір...
Почув незагоєні знаки
на спині й метнувся, мов звір...

Вже близько... І виплили з ночі
стіжки... Затремтіла рука...
І блиснув зірницею в очі
синенький вогонь сірника...

Дивився, як полум'я їло
чуже, ненависне добро...
А в грудях побитих боліло
і зламане нило ребро...

Від вогниська бігали сині
й червоні смужки на лиці...
— Пожежа загоїть на спині
недавні криваві рубці...

Київ. 1920.

II

Крикнув наляканим дзвоном
хтось таємничий вночі...
Небо залляло червоним...
Хто там бунтує? Мовчіть!

Постріли, вереск, прокльони,
сльози і крові річки...
Бийте в покуті поклони,
ставте смиренно свічки!

Будете? Маєте волю?..
Лайка і гомін салдат...
Вітер розносить по полю
попіл од спалених хат...

Стогнуть сполошливим дзвоном
ночі, і обрій без меж
світить криваво-червоним
відблиском буйних пожеж...

Київ. 1920.

БОРОТЬБА

Холодний день... І пусто скрізь...
і перший чистий сніг...
Хтось через вулицю з воріт
тривожно перебіг.

Ревіли вдосвіта гудки,
та не пішов ніхто
і місто, повнее життя,
мов смертю повито.

Смеркає... Кожен в самоті
заліз в закуток свій.
Навис над містом, як мара,
страшний, останній бій.

Вітер вулицями віє,
снігом рве вперед, назад.
Попід мурами чорніє
тінь похмурих барикад.

Ледве чутно тихий гомін;
під ногами сніг рипить.
Пронизав фабричний комин
потемніую блакить.

Ідуть!
— Нахились, нахились!..
І власного серця не чуть,
і руки за люфу вп'ялись. Держись!..

І бились завзято... І бились всю ніч
до зорі...
Вогнисько пожежі світило на січ
до зорі...
І полум'ям вітер кружив угорі.

На ранок скінчилось. В холодних снігах
поліг не один головою...
Червоним знаменом крутила' юга
над юрбою.

Київ. 1920.

МАРШ ПЕРЕМОГИ

Свято' великеє сталося,
свято ясне перемоги.
Нами розбиті, розпалися
ветхі, струхлявілі боги...

Йдіть, неоглядні, незлічені,
вулиці, місто залляйте!
Прапори в небі, заквітчені,
в небі студеному майте!

Землю вгинайте ударами,
рвіте повітря піснями!
Сонце зійшло понад хмарами,
сонце червоне над нами!

Винесіть радість великую
в села, на луки-розлоги...
Бий, серце, в такті з музикою,
марш огневий перемоги!

Київ. 1920.

ПРИСВЯТА

І знову таємниця віє
над низками листа;
І тихее ім'я—Маріє—
Святить уста...

Серед борні спливає знову
колишній п'яний дим;
і я всміхаюсь слову,
що є ім'ям твоїм.

Хоч в сивих буднях сні безсилі—
— В душі—вістря.
На моїм блідім небосхилі
встає твоя зоря.

Київ. 1921.

INTRODUCTION

Серед руїни і борні
повсталася мрія знов,
хоч всесвіт корчиться в огні
і всюди—кров.

Повсталася душу воскресить,
що сумно смерті жде,
і серце чулеє тремтить:
буде, буде, буде...

І сум далеко розмело,
і біль ущух.
То революції крило
піднесло вгору дух.

Київ. 1921.

Ж А Х

Срібний місячний серп
з хмар задимленим молотом.
На заході, де низка верб,
розлилось смугою золото.

Темний суворий степ
стис навколо місто,
де сяє свічками в склепі
ліхтарів жовте намисто.

По вузьких, брудних вулицях,
чорним муром закованих,
скрадається хижий жах
слідами людей цькованих.

Хижим видом примар
морозить душі заячі.
Сипле тіні ліхтар,
в дикім танці хитаючись...

Срібний над містом серп,
фабрики комин, як милиця,
і напис—Ресефесер
в хижу усмішку кривиться.

Харків. 1921.

ОДЧАЙ

Понад пісками, кучугурами,
над болотом, рейками криць,
над лісовими, темними мурами
голоси свої жалібниці...

Над безлюдними, вітре, майданами
проридай, вулицями міст,
де кохаємо ввечері й рано ми
неодчепну думку: їсти.

Над заводами зло-безсилами,
по підвалах, де владар—бруд,
прошуми холодними крилами,
обійми неприкриті груди.

На Україні, Дону, над Росією
божевільну пісню плач,
одавайся прилюдно повією,
аби кожен твій сором бачив.

Роздмухуй плачем божевільним
запеклість, криваву міць,
щоб далі дзвеніли свавільно
леза злої, гострої криці;

Щоб молот гримав з одчаєм,
сподіваючись на новий світ,
і над сумним простором без краю
зайнялась зоря привітом.

Харків. 1921.

СУЧАСНЕ

Загнуті вії, бліді лиця,
волосся, як червона мідь,
і голос, що од сліз міниться:
„Товариш, вазочку купіть!“

Кругом юрба, що котить хвилі,
шалений гомін, зойк і гул
і ці, голодні і безсилі—
то революції намул!

Тирольських Альп верхів'я дальні...
а в Ніцці мабуть вже пече...
і хтось недбало і брутально
вагою стусанув в плече.

А вітер над усім вихриться
і кида пилом раз-у-раз
на бліді, виснажені лиця,
на фарфор копенгагських ваз.

Київ. 1921.

СТЕП

Над безмежним простором без краю
дні ведуть свій безупинний плин,
а вночі, як завжди, висихає
погорілий степовий полин.

Битий шлях прослався, мов гадюка,
чорним пилом вкрито навкруги,
чорний сум і навісна розпука
в душу б'ють, мов хвилі в береги.

Знов байрак за спаленим байраком,
вся земля печиною лежить,
а над всім нависла тихим ляком
вогняна роз'ятрена блакить...

Неодчепний, невсипущий голод
після злої, чорної спраги
все міцніш стискає люте коло,
все сміліше ходить навкруги.

Нападе, чи мине лютий ворог,
чи усе посохне од спраги...
А чим далі—тільки чорний порох
і мідяне небо навкруги.

Козелець. 1921.

ПІДІЙШЛА

Підійшла, подивилась пильно:
—Ви знову сьогодні сумні?—
І потім додала прихильно:
—Вагаюсь: одрізати, чи ні?..

Одрізати... Зарізати... Різати!
Люба... Кохана,—ріж!
Ці б суворі слова твої знизать
в адамантовий, гострий ніж.

Удар! Най сонце всміхнеться
на хижім лезі ножа!
Хай власною кров'ю заллється
квола, безсила душа...

Харків. 1921.

ЗУБАМИ ЧОРНОЇ РОЗПУКИ

Зубами чорної розпуки
розірвано надію кволу,
і знов лице поникло долу,
і мозок ссуть гадюки.

Нехай пече вогонь бажання...
Душе убога і нікчемна,
була мета твоя даремна,
як ти—безсилі поривання.

Оддайся ж плину революції,
в борню кинь розум і воління.
Як ні—біжи в поля осінні
і утопись в своїй розпуці...

Харків. 1921.

NOCTURNE

Каже місяць срібні роги
понад полем...
Біль, неначе злі остроги,
в серце коле.

 Перед мене чисте поле
 — Місто ззаду...
 Вже не вирости ніколи
 тому саду.

Чистим лугом, жовтим яром,
темним лісом,
пронеслись червоним жаром,
гострим списом.

 Світ шаблями дико дзвоне
 вкрився палом...
 В небо полум'я червоне,
 в небо встряло!

Всесвіт крила охопили
революції.

Згиньте всі, хто стратив сили,
хто в розпуці!

 Хто жие лиш власним бодем,
 — Пріч з дороги...
 Місяць каже понад полем
 срібні роги.

Харків. 1921.

СПРАВА ЗДАВАЛАСЬ ПРОСТОЮ

Справа здавалась простою:
побачив, оддавсь увесь,
і хотілось кричать Укростою
про таємне, що в серці десь.

Мов свято сталося на вулицях,
великий спільний концерт...
А кров все більше бунтується
і хвилею б'є в лице.

Так, серце з душею куцою,
мабуть переповнене вщерть...
Дві фази: любов, революція,
а третьою буде—смерть.

Харків. 1921.

НЕ ДОСЯГТИ

Не досягти... І не здолати
свою розпуку ні на мить...
І сил нема в залізні лати
хиренну душу засклепить.

Без сил... І розум мов глузує—
—Яка дурниця—сил нема,—
коли в мозку пала Везувій,
і племін думи обійма...

І все ж безсила і в одчаю
душа убога і пуста...
Тягар любови стис без краю
мої заціплені уста.

Харків. 1921.

ВЕРСТАМИ, МИЛЯМИ МІРЯТЬ

Верстами, милями мірять
свої скорботні шляхи.
Людам кротким і звірям
душу прослать без ваги...

Жертвою вечора злого
на камінь тихо лягти,
без суму й жалю малого,
не досягнувши мети.

І знати в тихій розпуці,
яка повстає іноді,
що ти в вирах революцій—
крапля в морі води.

Харків. 1921.

MARINE

І знову море таємниче
блакитно-сталевим плесом
в незнайомі простори кличе
і журно плеще під веслом.

І вітер, летючи, в знесилі
співає тужно, як колись...
Неначе революції хвилі
понад землею не неслись...

Немає змін... Лиш камінь мурів
ще більш од вітру почорнів,
і той же, стримано похмурий,
здалеку долітає спів...

Та й я не той... Пішли з тобою
Надія й життєва жага,
лиш часом повстає марою
стара пекельная спрага.

І вже вогнями не зайняться
душі—вона німа й пуста.
Лише ночами тужно сняться
твої заціплені вуста...

Одеса. 1921.

НЕ-АВТОБІОГРАФІЧНЕ

(П'ять віршів)

I

У повсякденній суєті
загинули бажання мрійні,
і пестить душу в самоті
короткозора безнадійність.

Чорнила, бланки, папері,
рахунки, гори асигновок,
як сон промають прапорі
в душі, і все звичайне знову.

І деколи душа рване
в старі, безкрайні небосхили,
та небо вже не спалахне
і полетить немає сили...

Лиш залишилося—заснуть,
або часами вить в розпуці...
і через голову пливуть
ліниво хвилі революцій.

Київ. 1921.

II

Неначе сон... Було колись...
В бою стискали міцно зброю;
а потім—прапори вились
і дружне в ногу йшли юрбою...

Неначе сон... Повітревком...
Палкі промови і дебати...
а потім—вороги кругом—
і довелося утікати...

На мітингу... Хвилює люд,
мов не завод це, а окопи.
О, ці безштанники візьмуть
твердині найміцні Європи...

Матер'ялізм... Верхарн... Расін...
Кант... Гегель... Моцарт, Бах... Спіноза...
А потім—втома... кокаїн,
і божевільности загроза...

Жінок... без ліку... Гидко як!..
І скрізь—ні крихточки кохання...
фантомом—дійсність дасть коньяк
і мрії розквітча зарання...

Всякчасно—тихий, темний сплін.
Життя без радості й надії...
І лиш на хвилю кокаїн
колише різнобарвні мрії.

Київ. 1921.

III

Тріщить у голові зі вчора,
і, не вагаючи й на мить,
немов шматок якийсь прапора
перед очима мигкотить.

І знову чув погану звістку—
бандити зайняли Конград;
облаяв з серцем машиністку
за перекручений наряд.

Під арешт посадив завхоза;
махнув суворий циркуляр...
А голова тріщить, як кобза,
і душить горілчаний пар...

Втупивши очі, нерухомо
і мовчки слухає доклад,
і заставляє клята втома
відповідати невпопад.

Чотири скоро... Ну, доволі!
Йде, підпираючись ціпком...
Ну, і насипле всім він соли
вночі за ломберним столом.

Київ. 1921.

IV

Декрет, і другий; потім нота,
та листування цілий том...
І там, де нидіє робота,
на дверях чітке: „Замнарком“.

Короткозоро-тихий погляд;
піджак заповзаний блищить...

О—на хвилину лісу, поля б,
собою бути хоч на мить!

А так—між днів підсліпуватих
(яке б негайне не робив);
один рятунок є—шахмати
і край Чурлянісових див...

Часами встане: кіс дрібушки,
і поцілунків звиклих жар,
де стереже мідяний Пушкін
сухий асфальтовий бульвар...

Харків. 1921.

V

Коса обтята світить—салом,
і шорсткий комір шию тре...
Перед очима вперто й стало
встає Гогеновський портрет.

Веснянкувато-темні лиця,
над вухом пасма завились.
Чи було в дійсності, чи сниться,
що ми здибалися колись?

— „Сьогодні мітинг в автороті,
а завтра—лекція в «Іно»...“

— А од нудьги посохло в роті
і—жить-не жить—усе одно!

І досить через тоскнучому
увагу попустить на мент,—
почуєш нудне і знайоме
крізь зуби злі: „Інтелігент!“

Харків. 1921.

ГНАТИ, СКОРІШ...

Гнати, скоріш, без упину
шаленої боротьби ритм,
хоч пута навколо вигнув
іржавий, колючий дріт...

Винтовку з заляклих пальців,—
натомість молот і серп!
Ніякі клятві версальці
не будуть радить тепер.

Що Пер-Ляшез і Шомон нам,
коли—Перекопу рів.
Зараз треба колонами
шикувать фабрик димарі!

Голод—податком в зуби!
Спрагу—мільйоном виноградних грон!
Роста, Ратау—трубами
ревіть про новий фронт!

Чека і Цепаз не вщухли б...
як радіо—зір тепер.
Буржуям в лице розпухле
залізним Ресефесер!

Харків. 1921.

ПРОЗОРА ОСІНЬ ЗАКРУТИЛА...

Прозора осінь закрутила
покірно-п'яний листопад...
Пройшла, листям прошелестіла
і не оглянешся назад.

Лиш непомітно здригнуть плечі,
і нижче схилиться чоло...
Тимчасом лє навколо вечір
своє рожево-синє скло.

Червона мідь квітчає світи
осіннім думам в унісон,
наздожене; прошепче вітер,
що все розвіється, як сон...

Що побудує грудень вежі,
і заспіва юга пісні,
на тих стежках і дальніх межах,
де ти ходила по весні...

Харків. 1921.

ПЕРЕКЛАДИ

Ежен Пот'є

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

(Переклад із французької)

Присвята громадянинові Лефрансе, членові Паризької комун

Повстаньте, прокляті усюди!
Повстаньте, з голоду—раби!
Палає розум наш: це буде
Останній вибух боротьби.
Навік минулеє зітремо,
Юрба рабів, повстань як грім!
Ми світ увесь перевернемо:
Тепер—ніщо, будемо—всім!

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде:
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

Згори визвольників немає—
Ані богів, ані царів:
Свої кайдани розламає
Міцна рука пролетарів.
Щоб вирвать дух свій із облуди,
А хижаків за горло взять,
Розпалим горн, залізо будем,
Доки гарячее, кувать!

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде:

Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

Держава гне, дурять закони,
І нашу кров податки п'ють.
Нема багатим перепони,—
Про право ж бідного—не чуть!
Вставайте ж, хто в ярмі конає,
Бо рівність хоче других слів:
„Без обов'язків—прав немає,
Й без прав—нема обов'язків.“

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде:
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

В своїй величності огидні
Царі фабрик та рудників
Чи ж були на що друге здібні,
Ніж на грабіж робітників?
В своїх скарбницях всі бандити
Стопили в золото наш труд.
Лиш правду мають встановити
Робітники, як все візьмуть!

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде:
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

Царі манять нас димом слави—
Між нами—мир; війна з царем!
Рушниці—геть, розірвем лави,
До-щенту армії зітрем.
Як людожери ці опрут'ся,
Тоді ми їм покажем вмиць,

Що кулі нашії здадуться,
Щоб генералів власних бить.

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде;
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

Ми всі, робітники, селяни—
Частина армії труда,
Лиш нам на землю право дане,
А глитаїв чека біда.
І наколи б круки, що звикли
Товстіти з нашої крові,
В один чудовий день всі зникли—
Засяло б сонце на землі.

Це вже бій остаточний,
Перемога нас жде:
Інтернаціоналом
Весь людський рід буде!

1920.

Андрій Глоба

УОТ ТАЙЛЕР

I

ШЛЯХАМИ КЕНТУ

1. Пісня про джентльмена

Коли із пилу взяв .
 господь Адама
а Єву із ребра,—
хто був тоді джентльменом?

Коли господь,
 аби нам дати плоть,
місив святую глину,—
хто був тоді джентльменом?

Коли Адам орав,
 а Єва пряла,
працюючи із ним,—
хто був тоді джентльменом?

Коли Адам
 вчив працювати
і Авеля і Сіфа,—
ніхто не знав джентльмена!

Так співали по дорогах
Кенту мужики,
Розганяючи загони
Сквайрів та попів.

Не мінстрель, співець-приблуда
Вигадав слова—
Склав цю пісеньку чудову
францисканець Бол.

Сам її співав він добре
Верхи на ослі,—
Двіста сурм ієрихонських
Заглушав один.

Три вожді вели повстанців:
Тайлер—каменярь,
Джек—відважний лицар ночі
та монах Джон Бол.

Од Рочестера, Медстона
До Контербрі йшли
Сараною, наче хмара,
Полки мужиків.

Не хліби косили коси:
В рік цей інший жнець
Посправляв на нивах жнива,
Жнець жахливий—Смерть.

В темнім шеломі Вот Тайлер
В панцирі, з мечем
На коні буланім їхав
В перших лавах їх.

Поруч з ним, спустивши капу
Од сутани вниз,
Сяв тонзурою, мов золото
Бол на ослюку.

Джек Соломка особливий
Вів загін, і з ним
Було лучників чимало
Та п'ятьсот коней.

Джон та Джек співають любили
Про Адама все,
А Уот мовчав та мовчки
Бороду кусав.

Скоро стало й сонцю навіть
Гаряче вгорі,
Од вогню, що лютим палом
Землю охопив.

Грілись лорди та прелати,
Сквайри, клерки й люд
На просторах графств, що з краю
Запалали в край.

Списки панщини і чиншу
На підпал пішли—
В день Содоми і Гомори
Не було видніш.

II

МОНАСТІР СВ. ДЖОНА

1

Чума загостювала в межах
Королівства. Більш як тридцять років
Минуло. Але пам'ять злую
Про божий гнів тримали й досі.

Поля прокляті та села,
Що межі нив, мов кладовища
Мертвіли. О, страшна година!
Тоді, здавалось, доживала

Останній день земля. І жах був
І крик. Тікали люди в нетри
І там, годуючись корінням
Чекали смерти. Од розпуки

І голоду теряли розум.
І мову й серце. І скотами
Дурними й дикими ставали...

Та йшли роки, земля крутилась
І в вічність летючи, родила
Людей інших, інше горе...

2

Був монастир святого Джона,
Бог боронив його
Од бід, що в ті часи жахливі
Косили хлопство зле.

Уміли лицарі Христові
Зібрать—де дань, де страх,
Співати псалми і канцони
й веселій пити ель.

І зовсім, зовсім не худіли,
А мерли ті лише,
Що до підвалів монастирських
Спускались більш за всіх.

Коли у монастир раптово
Грім бунту долетів,
Сиділи в трапезній манахи
І здивувались всі.

Одні до церкви поспішили
Де зразу десять мес
Прослухали, а інші просто
Сховалися в підвал.

Хто понадіявся на бога
І силу добрих ніг,
Ті у сестер бенедиктинок
Знайшли притулок свій.

А інші, панцирі убравши
Й червоні плащі,
Поклали чесно стрінуть хамів
І одігнать мечем.

Ось грюк у браму—„Гей, вставайте!“
„Поглухли або сплять“...
„Так сплять не в жарти, як святі!“
„Постукайте міцніш!“

Абат крізь щілину тут мовив:
—Що значить галас цей?
Який лайдак підчас молитви
Прийшов це гримать тут?..

Що треба? Миру? Чи розгрішення
Чи молитов святих?..
Ступайте з миром, ми охоче
Помолимось за вас!

Ідіте, діти, розгрішаю
Вам всі гріхи. Амінь!
Абат так лагідно промовив
І відповіді ждав.

Осел проклятий Джона Бола
Тут заревів: Йо! Йо!
Фицати в браму став і брудом
Заляпав очі всім.

Всі заревли, осла не менше,
Та Бол захопив осла
За вухо й голосом страшенним
Скричав: „О, Вавилон!

О, стіни пекла! О, вертепи
Убийць і брехунів!
Гидких, облудних святокрадців,
Гнобителів Христа!

Блудилише жреців Ваала,
Проклятий будь ваш рід!
Царю царів, о—не помилуй
Одкидків сарацин!“

Уот тут плюнувши зі злістю
Скричав: „Святий Дунстан!“
І держаком меча по брамі
Що сили вдарив він.

І заревла горлянок сила
За ним: „Святий Дунстан!..“
Подалась брама й з гуком, з громом
Розпалась на тріски.

Відважно бились, та не довго
З аббатом на чолі
Манахи-лицарі і вмерли
Як храбрі вояки.

Добра манахи назбирали
За довгий, довгий час,—
Братія вмiла марнотратить,
Умiла і придбать.

Ех, вшанувать лиш не зуміла
Своїх таємних скринь.
Розграбувало хлопство кел'ї
Комори та льохи.

3

Любив безпутний Джек пиячить,—
Була спрага тоді.
Звелів він викотить дві бочки
Вина із льоху в двір.

Одну з тих бочок ледве, ледве
Котили, так важка
Була страшенно. Дно розбили—
Святії Джон та Блез!

Гладких два—ось яких—манахи
Сиділи в бочці там.
Сиділи поруч, лиш дивились
А жоден ні чичирк.

Народ лякався, дивувався:
„Чи ж не чорти там, га?
Ні краплі! Лиш чорти б зуміли
Розпити бочку всю“.

Перехрестившись, бочку знову
Забили, й Джек звелів
Поставить бочку в церкву й досить
Соломи наносить.

Будови інші вже горіли
В свою чергу й другі
Зайнялися, й гаряче стало
В монастирі тоді.

III

РИЧАРД II

Ричард-король здивувався,
Звістку тривожну почувши,
Ричард-король.

Тупнув він з гнівом ногою—
Навіть пісок одв'язався
Од черевика.

Руку простяг і по грудях
Вдарив долонею двічі,
Кажучи так:

— Заприсягаюсь зубом божим
Та магометовим хребтом,
Не розумію—де ж поділись
Шерифи, судії, залоги,
Де тюрми, батоги, кати...
Суворість треба і суворість,
І знов суворість, чорт дери!“

Архієпископ понуро
Голову звів і промовив
Лагідно в ніс:

„Бандити там зібралися
Тисяч на сто!“

Тут скарбівничий (гросмайстер)
Ордену іоанитів,
Кахкнув в кулак,
Вус покрутив з півхвилини,
Носа почухав і муркнув

Коротко: „Гм!“
Лорди, стерявшись, ствердили
Хором похмурим і спільним
— „Гм, господар!“

Ричард-король здивувався,
Навіть злякався неначе.
— „Ну, а народ?“

„Хай хлопство подлее бунтує,
Але де ж сквайри, де йомени,
Міщани де і де купці?
Де?.. ні, клянусь нахабством Хама,
Це ж справжній бунт, чорт забери!“

Гірко всміхнувшись, звів чоло
Архієпископ понурий,
Кажучи так:
„Голови кращих багато
Арок на брамах квітчають,
О, господар!
Інші до хлопства пристали,
Чи повтікали ганебно
Хто куди міг!“

Лорд скарбівничий (гросмайстер)
Ордену іоанитів
Висякав ніс,
Брову почухав і другу,
Перелічив свої пальці
Кахкнув в кулак,
Вскуб волосину за вухом,
Там, де бородавку мав він,
Кахкнув ще раз,—
Все це зробивши, надав він
Знову губам дисципліну
Й проговорив:

— „Гм... стан не зовсім безпечний“...
— „Правда святая...— сказали
Лорди за ним.

Ричард-король здивувався,
Навіть злякався насправді:
„Що нам робить?“

Лорди понурились мовчки,
Мовчки стояли й руками
Кожен розвів.

— „Бог королівство врятує,
Все в його волі святій,—
Я раджу так:

— Викликать хлопських ватажків,
І потайки, чи одверто
Смертю скарать.“

Понурившись вниз, відповіли
Лорди прелатові мовчки
Кивком голови.

IV

ЛОНДОН

Про стару, про веселу Англію
По тавернах співали мінстрелі,
А повстанці правдивую Англію
В Іордані пожарів хрестили.

Невеселі ночі британській
Освітились абатствами, замками,
Не з роси мокли ниви і толоки,
А з мужицької й панської крови.

В перший раз наїдалось до несхочу
Голе хлопство по замкових кухнях—
Тому легко усім так співалось
Про стару, про веселу Англію.

Затопило хлопство Лондон,
Булиці, двори.
У підвали поховались
Дукачі й пани.

Та шукати не стомлялись
Крицяні мечі.
І в один змішались образ
Жертви і кати.

— „Бийте, діти, бог допоможе!“
Клав хрести Джон Бол.
Дужий голос францисканця
Був як грім вночі.

Лютим змієм помста лізла
В кожний темний дім,
І обличчя перед нею
Блідли, і серця.

Тайлер в панцирі старому
І з мечем в руках
На коні своїм буланім
Був і тут і там.

Джон гремів, трубив словами
Верхи на ослі
А Уот Ельтгемським замком
Брукував майдан.

Камінь тюрем, камінь замків
Злічено було,
Сміття їх вогнем пекельним
Запалало знов.

Як ноблями у кишені
Джек дзвонив мечем
І старі ломбардські ноблі
Старанно лічив.

У отців домініканців
Одшукали скарб:
Фунтів двісті індульгенцій
І мощей святих.

І братерськи поділили,
Аби всім було,—
Кожен в поділі брав участь
за числом гріхів.

Ніч спустилась непомітно—
Цілу ніч блищав,
Наче божа церква, Лондон.
Ніхто в нім не спав.

Аж до ранку було повно
У тавернах скрізь
І на славу годували
Всіх, ян пап святих.

Сонце в винах пламеніло,
Шанували й ель
Цілу ніч в таверні „Заяць“
Хрипко Джек співав:

„Юрій святий!—
За веселую Англію, за веселую Англію!
Кров твоя, Ісусе!—
За веселую Англію, за веселую Англію!
Меч і вогонь!—
За веселую Англію, за веселую Англію!
Вщерть наливай!—
За веселую Англію, за веселую Англію!“

V

ТАВЕРНА „ЗАЄЦЬ“

1. Пісенька про Джека Соломку, проспівана Марком Крустом в таверні „Заєць“

Джек по дорозі зустрів
Леді із Чорного замку,—
Джек по дорозі зустрів.

„Добра вам подорож, Леді!“
Джек з привітанням звернувся.
„Добра вам подорож, Леді!“

Леді йому ані слова.
Джека це досить вразило.
Леді йому ані слова.

Джек тут удруге звернувся.
„Леді, у лісі неспокій“.
Джек тут удруге звернувся.

„Можна зустрітись зі всяким,—
Леді, повірте на слово,
Можна зустрітись зі всяким“.

„Мій чоловік...—Що?—Оставсь він?
Лицар, лорд Чорного Замку...
Мій чоловік...—Що?—Оставсь він...“

„О, не лякайтесь так, леді!
Близько я лорда поминув.
О не лякайтесь так, леді!“

„Скоро ж мене дожене він?—
Бог нам скорочує шлях наш.
Скоро ж мене дожене він?“

„Леді, ви хочете бачить?
Спить як святий він під дубом.
Леді, ви хочете бачить?“.

„Ідьмо, шляхетний мій лицар.
Ідьмо скоріше, скоріше!..
Ідьмо, шляхетний мій лицар“.

„Ручку мені дайте, леді...
Руки які в вас холодні!
Ручку мені дайте, леді“.

„Тут ми повернем на стежку,
Ось куди їхать нам, леді!
Тут ми повернем на стежку“.

„Бачите дуб отой, леді?
Там чоловіка знайдете.
Бачите дуб отой, леді?“

„О, як гвоздиків багато
Виросло поміж кущами!
О, як гвоздиків багато!“ *)

„Дужче тримайтесь за повід,
Кінь ваш хвилюється, леді!
Дужче тримайтесь за повід!“

„Як він дурний налякався
Цей червоної квітки!..
Як він дурний налякався!“

*) В оригіналі ці рядки звучать так:

„О, гвоздиків як багато
Виросло між кущами,
О, гвоздиків як багато“.

Явно, що автор загубив метр, і невірно ставить наголос. виправила редакція.

„Міцно тримайтесь за повід,
Кінь ваш хвилюється, леді!
Міцно тримайтесь за повід!“

„Пояс лежить чоловіка,—
Ось, дайте його мені, лицар!
Пояс лежить чоловіка“.

„Ось капелюх його,—дивно:
Він загубив капелюх свій!
Ось капелюх його,—дивно“.

„Леді, тепер я довів вас,
Добра вам подорож, леді!
Леді, тепер я довів вас“.

„Ось голова чоловіка.
Дивно: її загубив він!
Ось голова чоловіка“.

„Я вже назад повертаюсь.
Добра вам подорож, леді!
Я вже назад повертаюсь“.

„Ось його тіло,—як дивно:
Він загубив своє тіло!
Ось його тіло,—як дивно!“

„Добра вам подорож, леді!“—
Джек попрощався утретє:
„Добра вам подорож, леді!“

2. Пісня Джека

На різдвяний вечір
Під Різдво святоє
На гриби ходили
В ліс ми під Дартфорд.

Тут і там шукали
У кущах, між пнями,—
До крутого яру
Заманув нас чорт.

Тут на щастя наше
Купчиків вгледіли:
Їдуть верхом кіньми
З пугами в руках.

— „Чи ми вас шукали?
Чи ви нас шукали?
Досить чесних ноблів
В грішних гаманцях?“

— „Оттака досада!
Вдома залишили
Грошей силу,—з нами
Тільки двісті „роз!“

— „Помилка погана!
Борг—на зустріч нову!
Най все по дорозі
Заступить Христос.

На різдвяний вечір,
На Різдво святеє,
В „Трьох Святих“ ми пили
З мужиками ель.

Ноблі дарували.
Ноблями дзвонили,
Ноблями займався
Золотастий Хміль!

3. Пісенька Дженні про Джона, проспівана маленькою
Дженні гостям таверни „Заєць“

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Що ти куєш там, скажи бо?

Милій моїй,
Милій моїй
Перстень на пальчик біленький.

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Що ж ти співаєш невпинно?

Пісню про неї,
Пісню про неї,
Пісню співаю про милу.

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Чом ти співаєш так дзвінко?

Милої мої,
Милої мої
Ручку тепер пригадав я.

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Що ж тут смішне є, скажи бо?

Ручка її,
Ручка її
Легша й ніжніш од пушинки.

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Що ж тут смішне є, скажи бо?

Пальчик її,
Пальчик її
Тоншим буде од соломки.

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Що ж ти замовкнув, мій друже?

Милій моїй,
Милій моїй
Персня на ручці не бачить!

Милий мій Джон!
Милий мій Джон!
Чом же ти, бідненький, плачеш?

Молот розбив,
Молот розбив
Персня, що милій скував я.

4. Пісня про Сіон

Сіон! Сіон!
Твій храм розбито,
Твій цар в зневазі,—
Сіон! Сіон!

О, плач! О, плач!
В ярмі Ізраїль,
Пророки в путах,—
Сіон! Сіон!

Біда! Біда!
Хто дасть безхатнім
Їжу й притулок,—
Сіон! Сіон!

Забудь! Забудь!
Про рани тіла,
Про ліжка теплі,—
Сіон! Сіон!

Не плащ! Не плащ!
А лич най буде
Тобі покровом,—
Сіон! Сіон!

5. Пісня Марка Круста про те, як Джек Соломка
закохався в леді

Вийдь до мене,—
Жду я тебе,
Леді, прекрасная леді!

В мене мій муж,
Муж мій не спить,—
Джек, не боїшся ти бога!

Мужа мечем
Я покладу,—
Леді не личить лякатись!

Джек, хоч як стій,
Вийду к тобі,
Тільки кохання покажеш.

В прірву оту
Разом скачи,—
Вийду до тебе я зараз.

О, прощавай,
Леді моя!
Світу я більш не побачу!

— Джек, зачекай,
Ось мій наказ—
Йди ти до лорда, до мужа.

— Меч свій оддай,
Най він на кіл
Шелом твоїй вткне з головою.

— О, прощавай,
Леді моя!
Світу я більш не побачу!

— Джек, зачекай,
Вийду к тобі,
Тільки в однім обіцяйся:

Кинуть розбій,
Волю та ліс,
Братство по волі та лісу.

О, прощавай,
Леді моя!
Час нам на вік розійтися!

6. Пісня Джека про Робіна

— „Робін', красунчику, хочеш ти,
Буду любити тебе вірно—
В середу кожна і п'ятницю,
Кожного тижня два рази?“

— „Мері, красуню, найввічливо
Вам відповісти наслідуюсь:
Християнин я і постюся
В середу кожна і п'ятницю“.

— „Робіне, золотко, в будні я
Працю закінчую рано.

— „Мері, о, золотко, в будні я
Сплю, як король по обіді.

— „Робіне, голубе, що-неділі
Мері убрана, як леді.

— „Мері, голубко, що-неділі
Робін п'яніш од храмовника.

VI

ОСЕЛ ДЖОНА БОЛА

Було б слушно розказати,
Що зробилося з ослом
Францишканця, що зробилось
З довговухим цього дня.

Чи його звязали кепсько,
Чи пустили навіть так
За ворота—і подався,
Чи лови, чи не лови.

Потім десь біля таверни
Він ішов. Якийсь пустун
Величезну кварту елю
Ослюкові випить дав.

І прийшлося до вподоби
Пиво добреє йому,
Другу й третю кварту випив—
Скільки в черево ввійшло.

Заревів тут, наче дяк, він,
Став копитом землю рить,
Потім цілий день п'яниця
Протинявся чорт зна де.

Вже над вечір біля церкви
Йшов він, згедзгався і бух
На коліна, морду вгору
і що-сили став ревіть.

Так лежав цілу годину,
Молотив хвостом, ревів
Тонким голосом і грубо,
Підійняв до хмари пил.

Всі, хто бачив це, казали
„Богомільним став ослюк“...
За щасливу ознаку
Стали це вважати всі.

VII

БАТАЖОК

Міцно спить Уот,
Ні в одній таверні
Не вгледіть рудої
Бороди його.

Ні, не спить Уот,
Хоч минула північ.
Не до сну йому—
Все чатує він.

Од мосту на міст,
Од брами до брам,
Іде втрете він,—
Сторожі, не спіть!

Ідучи заснув
Кінь і вуха звів.
Та не спить їздець,
Чоло не схиля.

Ой, шкода коня,
Заморився бідний!
І на груди Уот
Бороду спустив.

VIII Т О У Е Р

1. Гаснуть вогнища

- Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
 Ранок зайнявсь,
 Сурми сурмлять,
Коні давно
 Стайні гризуть!
- Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
 Вождь вас чека,
 Хміль вам минувсь,
Голови знов
 Міцно сидять!
- Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
 Гострі мечі,
 Коси, ножі?
Ганчи нема
 На перначах?
- Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
 Б кого шелом,
 То одягни!
Не забувай
 Свій амулет!

Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
Добре молись—
Все може быть.
Бог або чорт—
Хто з ким іде!

Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
Ранок горить,
Сурми сурмлять,—
В кого шелом
Є,—одягни!

Гей, вставайте!
Гей, вставайте!
В кого є меч—
В руку бери!
Міцно ступай,
Добре молись!

Гей, вставайте!
Гей, вставайте!

2. Промова на подорож Джона Бола

Во ім'я бога і Христа,
Що вмер за нас на дереві плоттю,
Вважайте, браття! Час настав
Великої, грізної кари.

Твоя розбещеність дійшла
До краю! О, дочко Содоми!
Устань і серце оголи,
Ригни його з вином і туком.

Рви шовк і оксамит. Топчи
Ногами персні та обручки,

Зірви блискучую ганьбу
З гнилого тіла, як проказу!

Готуйся! Час бо настає,
Земля розкрила надри смерти,
Щоб тіло чорнее твоє
Убить і в вир пекельний кинуть.

Ти молиш: „Хвилю лиш одну
Для діла доброго, лиш хвилю...
Тринадцять сходів,—хвиля ця,—
Що поведуть тебе на плаху!

Ти молиш: „Пити!“ Келих ось,
Ущерть гидким наллято гноем
Тобою створених злочинств.
Подай до уст і пий як оцет.

Ти брешеш, кажучи: „Молюсь“!
Ось твій вівтар і твій священик
Убраний в пурпур. Кров твоя
Тобі най буде за причастя!

Тепер мовчи! Вважай, тепер
Закон сповняється і кара!
Благослови нам, боже, труд—
— Труд крові, рук, меча та поту *).

.....
.....

*) На цьому місці обривається незакінчений текст перекладу. В. Г

Оскар Уайльд

БАЛАДА РЕДИНСЬКОЇ ТЮРМИ

I

Він зодяг свій, вином і кров'ю
залитий, не носив.
Його з мерцем знайшли, і в крові
він руки червонив.
Знайшли з коханою своєю,
що її в ліжку вбив.

Ходив він в сивім між підсудних,
обдертий, мов жебрак;
була хода його весела,
був непомітний ляк;
та я не бачив, щоб хто-небудь
на світ дивився так.

Не знав ніколи я, що погляд
так пильним може бути,
вп'ялившись в той блакитний клаптик,
що в'язні небом звать,
в ті хмари, що на срібних крилах
у далечінь пливуть.

Я йшов між інших душ нещасних
кругом, за кроком крок.
Гадав, чи був великий злочин,
що сів він під замок,
коли шепнув хтось:— „того хлопця
чекає мотузок!“

О, боже! Наче захиталась
стіна тюрми кругом.
Над головою небо стало,
мов огневий шелом,
і навіть власна мука здалась
на мить єдину сном.

Я знав тепер, яка це думка
його за серце ссе,
чому од променю не може
одвести він лице!
Убив кохану він і мусить
прийняти смерть за це.

Усі вбивають тих, що люблять—
най чують всі кругом:
одні це гірким словом роблять,
а інші мирним сном,
боязький—поцілунком Юди
а сміливий—мечом.

Одні уб'ють любов в юнацтві,
під старість другі вб'ють;
ті—дико, пристрасно задушать,
ті—золотом заллють;
тому, щоб мертві холоділи,
добріші—ніж беруть!

Ті люблять довго, ті—замало,
ті куплять, продадуть,
одні це роблять зі сльозами,
а інші й не зідхнуть...
Хоч всі вбивають тих, що люблять,—
не всі за це умруть!

Не кожен з них умре ганебно,
хоч всіх одна вина;

не кожному на шию петлю
напнуть поверх рядна,
не кожен з них повисне в муках
над прірвою без дна...

Він не сидить серед сторожі—
вночі і вдень один,—
що пильно стежить, як молитись
чи плакати хоче він,
що стежить, щоб не вкрав здобичи
він у тюремних стін.

Він не побачить на світанку,
що вже прийшли за ним:
Прийшов, тремтячи, білий пастор
з шерифом мовчазним,
і комендант, мов чорний присуд
з обличчям восковим.

Не стане похапцем вбиратись
він в сивий свій халат,
тоді, як лікар пильно стежить,
чи руки не тремтять,
з годинником, що тихі стуки,
як молотом, дзвенять.

Спраги він тої не зазнає,
що горло їсть піском;
коли, одягши рукавиці,
кат прослизне нишком,
щоб горло більш спраги не знало—
обкрутить мотузком.

Він не послуха панахида,
поникнувши лицем,
коли кричить розпука в серці,
що він не є мерцем;

він власний гріб не переступить
перед своїм кінцем.

Не гляне він на небо вгору
крізь сиву шибу скла,
молячись блідими губами,
щоб смерть скоріш прийшла,
йому Кайяфа не торкнеться
устами до чола.

II

Він шостий тиждень проходжався
у сивому вбранні.
Була хода його весела,
він не журився, ні!
Та я не бачив, щоб хто-небудь
дивився так на дні.

Ніколи я не знав, що погляда
так пильним може быть,
вп'ялившись в той блакитний клаптик,
що в'язні небом звуть,
в ті хмарки, що руно сріблясте
над нами волочуть.

Він не ламав з одчаєм руки,
як той, що все згубив,
і в прірвах чорної розпуки
надію відживив;
ні, він на сонце лиш дивився
й повітря ранку пив.

Рук не ламав він і не плакав,
не нудьгував давно,
повітря пив, немов бальзамом
йому було воно;
розкривши рот, впивав він сонце,
як золоте вино.

І я, і ті, що в іншим колі
несли свої болі,
забули про зловчинки наші
великі та малі:
ми лиш за тим дивились тупо,
хто ждав ввесь час петлі.

І було чудно, що він може
так весело ходити,
і було чудно, як він пильно
вдивляється в блакить,
і було чудно, що він мусить
таку пеню платити.

Приємно бачить дуб і берест,
що на весні цвітуть,
та в слупа шибениці корінь
гадюки стережуть,
раніш, як плід вона свій вродить—
людині вже не быть.

Приємно всім стоять високо,
в пошані быть людській;
та хто на ешафоті стане
в краватці клоччаній,
і поверх петлі в небо кине
останній погляд свій?

Під згуки скрипки танцювати,
життя й кохання знати,
під звуки флейт і лютень—мрії
приємно колихати,
але не солодко ногами
в безодні танцювати!

Цікавим оком, з болем в серці
ми стежили за ним,

гадали, що не піде кожен
із нас шляхом таким,
хто зна, сліпа душа заблудить
в який пекельний дим?

Нарешті мрець серед підсудних
вже більше не ходив,
я знав, що він на чорній лаві
перед судом сидів.
Його ніколи не побачу,
як цього б я не хотів.

Ми стрілись, мов човни розбиті,
що бурею плили,
без руху, слова не сказавши,
та й що сказати могли?
Ми серед дня гіркого стрілись,
а не в святочні дні!

В тюрмі, між стінами закутий—
одкидком кожен був.
Світ вирвав нас із свого серця,
і бог про нас забув,
а гріх, що здобичи чекає,
у пастку нас замкнув.

III

Тюремний двір—каміння, муром
оточене слизьким.
Повітря пив він тут щоденно
під небом мідяним,
і, боячись, що вмере він, сторож
ходив слідом за ним.

Він з тими був, хто днем і ніччю
в його вдивлявся сплін,

хто пильнував, коли він плакав
чи в муці бив поклін,
хто стежить, щоб не вкрав здобичи
у шибениці він.

І доглядав статутів пильно
суворий комендант;
сказав спокійно лікар вчений:
смерть—науковий факт,
і двічі в день душеспасеній
піп залишав трактат.

І двічі в день палив він люльку
і квартиру пива пив.
Його душа була твердою,
в ній ляк не володів,
про те, що ладен він умерти,
він часто говорив.

Чому так дивно говорив він—
вартовий не питав.
Той, кому долю вартового
хтось, мов повинність, дав,
замок міцний на губи вішав
й личину одягав.

Коли б спитав—душа розтала
і не була б німа.
А що б мала зробити жалість
там, де вбивцям—пільма?
Яке б знайшов він тихе слово
для братнього ума?

ЗВІДКІЛЬ ПІШЛИ БАНДИТИ?

(АГІТКА)

ЗВІДКІЛЬ ПІШЛИ БАНДИТИ? *)

Чи в Вільшанці, чи в Вишнівці,
чи в Великій Багачівці,
на Україні на селі
жили тихо куркулі.

Мали землю, гроші мали,
наймитів кількох тримали,
сім корівок, шість лошат
і левади добрий шмат.

Гарно їли, добре пили,
наймити на них робили
і в роботі так були,
як чумацькії воли.

Вся сім'я була побожна,
багатенька та заможна,
невелика—ось яка:
батько, два сини й дочка.

Батько звався Клим Нечепний,
був гладкий та недотепний,
а синки були в селі
самі перші хабалі.

*) Агітаційна брошура, написана в один вечір на замовлення Політуправління Київського Окровійськомату. Його ж видання окремою книжечкою — Київ. 1920 р.

Їли, пили, добре спали,
по ночах плоти ламали...
Але ось іде луна:
Несподівана війна.

Скрізь по селах у салдати
стали хлопців забирати;
то й взяли до москалів
і Нечепного синів.

Всіх чимало муштрували,
„право“, „лево“ научали
і, навчивши добре там,
розіслали по полкам.

Старший Гнат в „команду“ влучив,
свого звода добре жучив,
і частенько москалям
діставалось по зубам.

Та недовго так знущався.
До окопів лиш дістався,—
і од своїх же салдат
він одержав кулю в зад.

Другий, Федір, вліз в каптьори
до полкової комори,
та й каптьорив так, як знав,—
— що забачив, тее й крав,

Так і стежив скрізь очима.
Жив, як в бога за плечима,
і розпас свої боки
на салдатські пайки.

Але чутка десь з'явилась:
революція зчинилась,
і безглузлого царя
з трону геть у три шия!

І „начальству“ згодом дали,
щоб царя не повертали,—
більшовицький виконком
керувати став полком.

Федір взгледів, що не варто
тут розводить довгі жарти,
і з накраденим добром
„Возвратися в отчий дом“.

А удома теж не спали,
грошєняток понадбали,
сукна, рядна, килими
настарались їм найми.

По коморі скрізь пшениця,
кукурудза-сировиця,
жито, ячмінь та горох,
ще й мукою повен льох!

В левадах росли коноплі,
самогон гнали з картоплі
та з меляси. А потім
торгували добре всім.

Куркулям добренько жилось,
півсела на їх робило,
позичалось, а потім
одробляй горбом своїм.

Треба було. Дні минали,
гетьман, німці царювали,
стерегли своїх панів
та кохали куркулів.

Лиш короткі панські жарти—
їм дядьки завдали гарти
і погнали всіх панів
до нечистого синів.

Але пройди світ Петлюра
знову весь народ обдури
І запродав свій народ
він Антанті. „Наперьод“

Отримавши платню гарну,
запродав Антанті марно
залізниці та ліса,
шахти, вугіль з Донбаса.

Щоб покуматись з панами—
— бій почав з більшовиками,
ради скрізь порозганяв,
силу люду розстріляв.

Влаштував погроми всякі,
дався всім у добрі знаки,
і, нагарбавши добра,
з себе став вдавать царя.

Федір зиск побачив добрий,
(на грабунки він хоробрий),
гарно вдома попрощавсь,
к гайдамакам приєднавсь.

В них він став за отамана,
став давати прочухана
всім селянам, бив жидів,
не займав лиш куркулів.

Так робили всі в Петлюри,
всім залляли сала в шкуру.
І на всіх своїх іуд
знов піднявся бідний люд.

Повтікали всі кадети,
встановились скрізь „совети“,
скрізь взяв владу більшовик.
А Петлюра—зразу зник.

Втік у Польщу, до магнатів,
став магнатів намовляти,
аби тут допомогли
й, що схотіли, те взяли.

Ті йому: „На фронті вдарим,
лайдаків гаразд ошпарим,
ти ж швиденько в тил залізь—
розпични повстання скрізь...

А тоді ми Ради скинем,
на селян ярмо накинєм,
ти у Київ,—а Волинь
і Поділля нам покинь“.

Тут Петлюра як підскоче,
зарадіє, зарегоче:
„Ну, тепер кінець усім
голодранцям навісним“...

Отамани, браття милі,
ви вберіться добре в сили,
по Україні в одну мить
скрізь повстання розпочніть.

Треба добре нам подбати,
щоб трудящим власть не дати.
Але нам не варто, брат,
повставати проти рад.

Бо теперки там усюди
за радянську владу люди,—
нам тепер, щоб верх узять,
рад не треба розганяць.

Треба вигнать комуністів,
комісарів та чекістів,
всіх кацапів, всіх жидів,
пригнобити бідняків.

А тоді ми знищим ради,
не дамо голоті влади,
а самі будемо, брат,
на Вкраїні панувать“.

Отамани розбрелися,
скрізь повстання почалися,
тут Тютюнник, там Махно,
з ними Федір за одно.

Почвалав у свої хати,
щоб повстання розпочати,
щоб, забравши владу знов,
ссать, як раньше, з бідних кров.

До села дістався живо
і забачив чудне диво:
розвалив геть корчму люд
(самогону вже не п'ють).

На багатих подать вклали,
добре школу влаштували,
дали в місто залюбки
пудів з тисячі муки.

Править Рада. Сход скликає,
Федір важно виступає
там на сході й каже всім:
„Люде добрі, що вам в тім,

Що ви хліб до міста дали?
Що за тее ви узяли?
Робітник ледачий там,
він робить не буде вам..

Там лиш звикли бунтувати;
що за те будете мати,
Що, обдерши нас усіх,
ви годуєте чужих?

Три корові в мене взяли,
зо дванадцять пудів сала
і в коморі залюбки
пудів сто взяли муки.

Я робив! Це кровна праця,
як же може тее статся,
щоб зароблене добро
грабував, чорт знає, хто?

За Петлюри ліпше було,
про розбій тоді не чули,
а тепер з нас точать кров.
хай живе Петлюра знов!“

Люди тут як загвалтують,
заголосять, зрепетують:
— „Геть звідсіль „ік всім чортам!“
Нащо твій Петлюра нам?!“

Ледве люд заспокоївся,
голова з-за столу звівся
і, звернувшись до шпика,
каже: „Друже, річ така.

Ти тут галасу розводив,
гомонів та верховодив,
ми прослухали ввесь час,
ти ж тепер послухай нас.

Десь там, в біса, волочився,
грабував та понажився.
а тепер здіймаєш крик,
що бере хліб більшовик.

А чи ж знаєш ти, ледащо,
Хто бере? Навіщо? За що?
Відповім я на твій крик:
хліб бере в нас робітник.

Бо як буде хліб він мати,
то зможе працювати,
і селу міста дадуть
все, що нам потрібно тут!

Друга справа: Ти гвалтуєш,
що тебе бідняк грабує?
Ну, по правді би сказав,
ти раніш не грабував?

Був я наймитом у тебе,
чи багато мав від тебе?
Я, як дурень, працював,
а за це дурницю мав:

— Дранку, латану свитину,
та облізлу кожушину.
А усе ж, що маєш ти,
все придбали наймити.

А тепер ти галасуєш,
все кленеш та репетуєш,
що забрали із двора
в тебе пів твого добра.

Чи ж твої боліли руки,
чи за нього мав ти муки?
Ні, про нього ти не дбав!
Нащо ж тут репетував?

Що ж торкається Петлюри,
то мовчи, собача шкуро!
Бо як візьмуть за коли,
не втерав би голови...

Не на те панів ми гнали,
щоб Петлюри панували,
і крутили тут хвости
оттакі самі, як ти.

В нас тепер Радянська Влада,
всім селом керує Рада;
у Росії і у нас
правлять Ради, в добрий час.

Ну, а решту кожен знає:
той хто робить, той і має,
і у нас скоштує дрюк,
хто живе з найманих рук.

А теперки, по цій мові,
будьте, Федоре, здорові,
і щоб, знаєте, якраз
не боліли плечі в вас,

ліпше буде, їй-же богу,
не казати сюди дорогу,
а то в нас сердитий люд,
от, якраз спину намнуть“.

Федір тут, несамовитий,
чукурнув, мов пес побитий,
а селяни як гукнуть:
„Хай живе робочий люд!“

Всі собаки полякались,
кури скрізь порозлітались...
по селу луна пливе:
„Хай радянська власть живе!“

Так розбився план Іюди.
Та не скрізь такії люди,
щоб не слухать, як в селі
гарно брешуть куркулі...

Це лиш казка, добрі люди,
а насправді гірше буде,
бо де верх візьме багач,
там простому люду—плач.

Там зчиняться враз повстання,
буде знову катування,
зацарюють куркулі,
як раніше, на селі.

Щоб уникнуть цього лиха,
треба всім народом стиха,
без розмов і зайвих слів,
приборкати куркулів.

Вигнать їх із рад усюди,
(хай і шлях до їх забуде),
і не слухать, ані в пень,
всіх куркулячих брехень.

І як там би не вмовляли,
проти рад, щоб повставали,
не вважаючи на них
в три провалля гнати всіх.

Треба так казати їюдам:
«Влада рад—це, добрі люди,
Влада всіх робітників
та селянських бідаків.

А Петлюра та бандити
нас хочуть роз'єдинити,
щоб, як будем повставать,
тишком-нишком царювать.

А тому, хай зникне зрада!
хай живе радянська влада!
Хай усі робітники,
всі селяни, бідняки

об'єднаються в громаду!
Хай шанують власну владу.
Хай міцний встановить лад
Світова влада рад!

РОСІЙСЬКІ ВІРШІ

НА 1-й ТОМ ЭДГАРА ПО

В стране твоей мечты нет зелени лугов,
И не ласкают взор желтеющие нивы...
Там груды скал немых, отверженность песков,
Там горные хребты—змеиные извивы—

Громадой поднялись над Фейною страной,
Где все—туманы грез, волшебности желаний,
Где сквозь обманы сна мелькает кто-то Злой
И сеет ужасы в слияния лобзаний...

Как белая загадка—Полюс льдистый,
Чей облик мертвый—лик холодной чистоты.
Так ты всегда стоишь, спокойный и лучистый,

Лелея экзотичные цветы,
Что выросли толпою снежно-серебристой
В краях твоей мечты...

НА „ГЕЙНРИХ фон-ОФТЕРДИНГЕН НОВАЛИСА“

Стрелами вечера пронзило сердце мне,
Заката тихого усталыми лучами,
Сияньем облаков, что гаснут в вышине
Над странно озаренными холмами...

Стрелами вечера пронзило сердце мне,
И сердце пораженное устало,
Мечтать устало в грустной тишине
О крови солнц, струящейся так ало.

О крови солнц, о вечерах в огне,
О радужных дождях, пурпуровых закатах,
О пышных празднествах, увиденных во сне,

Где города-мечты раскинулись на скатах
В причудливо мистической стране...
Стрелами вечера пронзило сердце мне.

ОСЕННИЙ МОТИВ

Печальный вечер в старинном парке,
Печальный вечер осенних дней...
Лист устилает песок аллея,
Багряный вечер в старинном парке.

Лист облетает в старинном парке,
Лист облетает, тихо стелля...
Брызнуло кровью павшего дня.
Лист упадет в старинном парке.

Что ты притихла в старинном парке,
Что ты притихла, моя мечта?
Шепчут невнятно твои уста...
Что ты умолкла в старинном парке?

КАПЕЛЬНЫЙ ДОЖДИК

Весенний день, и тихий дождь, и странный, нежный свет,
И в тучах радуги цветной едва заметный след,
И капель шум, и блеск росы на венчиках цветов,
И боль, и тихая любовь, и нега милых слов...

СВИРЕЛЬНАЯ ПЕСЕНКА

О, вернешься ли ты? О, вернешься ли ты
Хоть в мечтаньях несмелых?
Увядают цветы, увядают цветы
На лугах помертвелых.

О, вернешься ли ты? О, вернешься ли ты
С тихой лаской привета?
Облетают листья, облетают листья
После ясного лета...

О, вернешься ли ты? О, вернешься ли ты?
Ведь уж близко ненастье,
Ведь бледнеют мечты, умирают мечты
Без тебя, мое счастье.

ИЗ „ПЕСНИ ПЕСНЕЙ“ СОЛОМОНА

Уклони очи твои от меня,
Ибо они волнуют меня...

Песнь Песней, 6, 5.

О, гляди! Погляди на меня,
Твои взоры—отрада.
В них сиянье лучистого дня,
Тихий свет изумрудного сада.

В них мерцанье неверной звезды,
Нежный смех поцелуя,
И глубокая просинь воды...
Твои пылкие взоры люблю я.

Ну, взгляни... На ресницах слеза?
Не тоскуй... Не грусти же... Не надо...
Я целую влюбленно глаза...
В них отсветы волшебного сада.

21.II.1918.

ИЗ „ПЕСНИ ПЕСНЕЙ“ СОЛОМОНА

Беги, возлюбленный мой!
Будь подобен серне или мо-
лодому оленю на горах баль-
замических.

Песнь Песней, 8, 14.

Уходи, мой любимый, как стройный олень,
По хребтам бальзамических гор...
За Кедром, вдали, загорается день,
Побледнел уже звездный убор.

Наверху Елеона темнеют сады;
Внизу улицы—все в серебре...
Скоро солнце взойдет из-за горной гряды—
Уходи, уходи на заре.

О, помедли, постой, поцелуем меня
Утоми... Слышишь бляенье стад?
Ты опять, после долгого, знойного дня,
На закате вернешься назад...

Уходи!.. Уходи... Пусть тебя, дорогой,
Здесь не встретит завистливый взор...
Ты, любимый, красив, как олень молодой,
На хребтах бальзамических гор.

Село Полянецкое. 6.III.1918.

. . .

Твои глаза, как синие цветы,
Что выросли у скал вершины горной,
Взлетевшей к небесам верхушкой упорной,
Но так и не достигшей высоты.

Как синие цветы в расщелинах скалы
Там, высоко вверху, где небеса так сини,
Где могут видеть их в сияющей пустыне
Лишь небо горное, лишь солнце, да орлы...

Они лишь для себя на высях расцветают,
Где нет простора нив и зелени лугов,
И тени бурями гонимых облаков

По нежным лепесткам, скользя, перебегают,
Как в глубине зрачков мгновенные мечты...
Глаза твои—те синие цветы.

8.VII 1918.

• . •

Недвижный взор зари застыл на мертвой влаге,
На тусклом блеске умерших болот;
В сияньи вечера сырой туман встает
И стелется седыми змеями по влаге.

И черных камышей сплетенья неживые
Дробят поверхность тусклого стекла,
Недвижный взор зари в стальные зеркала
Упал и отразил лучи вечеровые.

Усталая заря в последней агонии
Руками бледными цепляется за твердь,
В сияньи вечера встает из топей Смерть...

Разлито в воздухе дыханье малярии,
В мерцании зари встает из топей Смерть,
И гаснут в ужасе лучи вечеровые.

Козелец. 16.VII.(?)

ОДИН ИЗ МНОГИХ

Он лежит в золотящейся ржи
У заросшей межи,
С остекляневшим взглядом...

В вечереющем золоте нив,
Ряд за рядом
Шли, согнувшись и взоры вперив
Напряженно в темневшую даль...
И, визжа, пули падали градом...
Вдруг один, повернувшись, упал у межи...
Подошли... «Пусть лежит»...
И пошли, нагибаясь, вперед...
Пули плакали тонко.
Ему было не жаль
Ни себя, ни жены, ни ребенка.
Он пошел за голодный народ
И лежит, обративши лицо к небесам,
.
И сиянье заката, скользнув по глазам,
(У него не опущены веки)...
Воскресило в них жизнь на мгновенье
И потухло... Потухло навеки...

Он лежит
В золотящейся ржи
У межи
И ждет погребенья...

Киев. 1919.

ПОСЛЕ ВОССТАНИЯ

Тихо сгорело село...
Люди в тоске уходили.
Синюю даль залегло
Серой завесою пыли.

Скорбно красу оголя,
Выставив черные раны,
Плугом снарядов земля
Вспахана щедро и рьяно.

Смертный губящий посев—
Здесь не одни смежил взоры.
Солнце, в тоске догорев,
Тихо садится за горы.

Смерть пронеслась в этот миг
В вихре безжалостной брани;
Смерть отразила свой лик
В меди гудящей восстаний.

Смолк трепетавший набат,
Взяты восставшие станы,
Лижет кровавый закат
Поля застывшие раны.

Киев. 1919.

КАЗНЬ

Предрассветные миги томительны...
Идут толпою неясной...
Должно совершиться неизбежно-ужасное
И движенья странно медлительны.

Кто всередине? Опущены головы...
Ноги,
Едва подымаясь, бредут по дороге...
Грубый окрик: „Ну, долго ль вы?“

Белые контуры встали подряд...
Сжалось сердце в мучительной дрожи...
Кто-то рыдает... „О, боже!“
„Не оглядывайся назад!“

Хоть живые, но мертвые более...
Слышится резко зловещий сигнал...
Возглас томительной боли...
...Залп!..

Киев. 1919.

ПОСЛЕДНИЙ ВРАГ

Замыкая бед кольцо над нами,
Как кошмар уродливый возник
С хищно ощеренными зубами
Твой иссохший и костлявый лик...
 После танков, виселиц и пыток,
 Белых козней, бунтов, баррикад,—
 Как венец отчаянных попыток
 Повернуть историю назад,—
— Ты возник, о Голод, враг исконный,
Перед кем века в пыли дрожим,
Перед кем насмешкою, Антоний,
Будет твой отшельнический режим!
 Лебеда и щавель—вместо хлеба,
 Корни, падаль, жолуди с землей;
 Вместо влаги—медный купол неба
 Над сожженной пепельной страной.
Вместо воли—душу мука гложет;
Вместо мысли—дикий зверий крик:
Это ль, Революция, быть может,
Нам заменит твой суровый лик?
 Надо всем—распухнувшее брюхо,
 Закрывая целый мир собой...
 Голод, Смерть, Отчаянье, Разруха,
 Без преград носитесь над страной!
В схватке двух начал нельзя быть третьим,
Или все в грозе пойдет ко дну...
Грудью же, товарищи, мы встретим
Грозную, последнюю войну!

. . .

Багряной полосой
Протянулся тяжелый закат,
Не будет чернеть над тобою:
In pace requiescat.

Только в степной лощине
Закачается черный бурьян
Слава и присно, как ныне,
Носителю всех осанн.

Да, его возвеличит
Весь твой теперешний зрак:
Каждый жучек могильщик,
Каждый в брюхе червяк.

Да, и в самом любимом—
В запахе тленья твоём,
Твоего фимиама дымом,
Кричащим в ветре степном.

В этой мертвой осанне,
В трупной и смрадной хвале,
Вопит о зияющей ране,
О смерти на пыльной земле.

Не камень будет—бурьяны,
Не крест над тобою—ковыль,
И ветер, шальной и пьяный,
Развеет черную пыль.

29.V.1922.

МАТЕРІЯЛИ
(СПОГАДИ Й НЕКРОЛОГИ)

Спогад про Є. М. Григорука

Дні плывуть, неначе в морі хвилі,—
Скільки їх закутано в печаль,
Скільки друзів дорогих і милих
Не зустрінеш, як раніш стрічав.

Так лише можу почати спогад свій про Євгена, якого вже ніколи не зустріну. Смерть—це лютий переможець, що ніколи не відпускає на волю своїх полонених. Цей переможець забрав від нас дорогого Євгена Максимовича, прекрасного, щирого друга, активного, відданого упертій праці культурного діяча. Небіжчик Євген належав до тієї категорії людей, що виходять з найглухіших закутків нашого села і впертою боротьбою з життям здобувають знання і досвід, щоб понести їх потім в широкі маси трудящих. Дитинство Євгена проходило в бідній селянській сім'ї с. Полянецького, Балтського повіту.

Відомо, що за тих часів здобути освіту хлопцеві з бідної мужицької сім'ї було чимсь надзвичайним, і коли Євгенові вдалось вступити до вищої початкової школи у м. Балті, то це лише завдяки його невідступності перед раз поставленою перед собою метою. Таким я знаю його з юнацьких років, таким він залишився і надалі.

Євген, або, як ми його звали в школі,—Женька, був одним з найкращих учнів. Георгій Якович Рожков (викладавець математики) часто казав: „В 3 класі у мене права рука—Григорука і Дзюбак“ (його товариш, що тепер працює, здається, в Москві), а во 2-й—тут він називав мене й ще одного з моїх товаришів.

До речі сказати, що в школі, де ми вчилися, були надзвичайно теплі відносини до учнів з боку педагогів, особливо до учнів, що вважалися за «кращих».

Школа, звичайно, була російська, але, не дивлячись на це, ми, як українці (тоді ще малороси) ніколи не почували себе чужими,—так добре було налагоджено справу з русифікацією школи.

Це й було мабуть причиною того, що Євген почав писати вірші російською мовою. Та хіба можна було тоді думати про українську мову инакше, як про „мову мужицьку“, якою ніхто не тільки не пише, а навіть не розмовляє.

Правда, навіть питань про це ніколи не повставало, здавалось, це було такою істиною. І хто знає, чи писав би Євген вірші українською мовою, коли б не революція, що висунула його в широкі кола українського суспільства, що теж відродилося з революцією.

В таких умовах учився Євген у м. Балті. Чи хто з нас міг би тоді подумати, що з Євгена вийде поет, письменник і культурний діяч,—жодних надій тоді на це не було, бо не було можливостей. Хтілося закінчити хоч вищу початкову школу, щоб улаштуватися на посаді в якій-небудь канцелярії за діловода.

Як я вже зазначив, дуже тепле відношення було з боку педагогів. Вони давали свої поради, вказівки, то-що, надалі. Найбільше рекомендували тоді учительський інститут, бо до гімназії двері було зачинено, а про університет ми навіть і не думали.

Вихід все таки можна було знайти; треба було тільки енергії. І такої енергії вистачило у Євгена, щоб, скінчивши школу в Балті, вступити до учительського інституту в Феодосії.

Скінчивши школу на рік раніше за мене, він і поїхав у Феодосію, куди через рік думав їхати і я, але події, що сталися під той час, поставили інші плани, інші шляхи.

25.V.1928 р.

Г. Вакар

Пам'яті тов. Григорука

Згорів ще один товариш, Євген Максимович Григорука. Іменно не вмёр, а згорів, бо все його недовговічне життя було горіння на вогні революції, що вмить спопелило його нетривкий організм. Не міг він витратити своїх молодих сил в міру своєї снаги, видатки перевищили природні запаси — й Григорука сконав, передчасно зійшовши в домовину, як зіходять багато товаришів, не витримавши надмірної революційної праці, нелюдських зусиль в боротьбі за пролетаріат проти чорних хмар капіталізму.

Цю боротьбу він розпочав ще з малечку, видираючись з темної селянської хати на Балщині до світла науки. Самотужки готуючись до іспитів, проходячи важкий шлях екстерна в часи, коли царський уряд замикав двері школи „мужиччю“, щоб не тхнуло свитиною й грубими чобітьми серед „благородних“ панчиків, товариш Євген йде все далі, випережуючи цих милунчиків, далі й доходить учительського інституту в Криму, бажаючи присвятити свої сили освіті таких же, як він злидарів.

Але судилась щось инше. Тамо ж, у Криму, застає його революція. Не час учитись. Час збройної боротьби. І Григорука стає активним борцем, попадаючи одразу в організацію лівих есерів — доля більшості виходців з селянства. Ліві есери імпонували їм своїми гучними гаслами, видимим максималізмом — в революційній фразеології й очайдушних виступах. З запалом віддається тов. Євген боротьбі з білими, але так само уперто, як раніш здобував освіту загальну, тепер здобуває політичну, шукає питливим розумом правильної стежки й хутко знаходить. Року 1918 бачимо його вже в лавах комуністичної партії більшовиків.

Але й тут тов. Євген береться до справи, що їй змалку присвятив своє життя, справи освіти. Працюючи невпинно над поширенням власного світогляду, ковтаючи що-дня всі нові твори революційних авторів, вивчаючи закордонну літературу, порпаючись у своїй бібліотеці, де завжди бачили ми найостанніші новинки, люблячи книгу як щось рідне, живе, — Григорука стає з призначення Київського Губкому КПУ головою крайової філії Всевидаву, тої філії, що вславилася своїми виданнями над усі інші відділи Державного Видавництва України, чому чимало прислужився й тов. Євген. За його редакцією й доглядом вийшов цілий ряд видань політичної й художньої літератури. Енергійна праця Григорука, його відданість справі й щирий запал повели ще далі — в колегію

Всеросійського Державного Видавництва, де він продовжував горіти, не даючи собі й хвилини перепочинку, живучи вже не тілом, а нервами, лихим недугом, смертельними сухотами в грудях.

Працюючи над творами чужими, даруючи робітничо-селянській масі книгу за книгою, аби влегчити той шлях, яким ішов сам, тов. Григорук не мав часу розвинути свій власний літературний хист. А він у нього був, чистий, безперечний, такий же нервово-експансивний, напружений, як вся його істота, все його життя. Небагато зісталось після нього: переклади з французької мови марсель'єзи, інтернаціоналу, дещо з власних віршів, де звучать ноти Андрія Белого, Олександра Блока і т. и. Може було б ще, але тов. Євген не любив друкуватись, не любив демонструвати свої твори навіть ближчим товаришам. Наш обов'язок—найти його твори, їх не може не бути: надто творча, проникливо-інтуїтивна натура в нього була, щоб приймати життя, не перетворюючи його в образи, не виливаючи на папері.

Але пам'ятником йому, звичайно, будуть ті сотні тисяч примірників революційної літератури, що огнем свідомости розпалювали серця мільйонів читачів. Тов. Григорук згорів не безплотно, він вклав свою частку, частку видиму, цінну, в загальну працю борців за пролетарську владу, пролетарський добробут. Цих плодів було б ще більше, вони були б ще цінніші, коли б товариші його не так запізно помітили, що тов. Євген живе вже рештками легенів, що на обличчя вже лягла сіра тінь домовини. До Криму, туди, звідки почав він свій страдницький революційний шлях, послали його лікуватися.

Та було б раніше... 24 жовтня 1922 року тов. Євгена не стало. Згоріло молоде життя, щоб на попелі з нього вирости нові свіжі сили, повні снаги й енергії, продовжувати велике діло комуністів.

С. Пилипенко

Евгений Григорук

Мы узнали из газет о смерти тов. Григорука. Умер тов. Григорук в Крыму, куда был перевезен тяжело больным из Москвы.

Широкие партийные круги едва ли знают тов. Григорука. Его стихия— не открытая широкая работа, о которой много говорят, о которой печатают отчеты в газетах. Работа тов. Григорука за последние два года протекала в „узкой“ области издательства.

До мая 1921 года тов. Григорук заведывал киевским областным отделением Госиздата Украины, после чего был переведен постановлением Политбюро ЦК в Харьков в качестве члена Коллегии Государственного издательства.

Но не долго он оставался на этой должности. Он вскоре был вызван в Москву, где занял место члена Коллегии Госиздата в Москве по той же специальности заведующего издательским сектором.

Нужно определенно сказать, что с появлением тов. Григорука в Москве связан перелом в деятельности Госиздата.

Большой любитель и тонкий знаток издательского дела, он рвался из Украины на широкую работу в Москву. Только там он мог проявить инициативу и развернуть свои способности в деле улучшения и усиления книгопроизводства, в котором так нуждается Советская республика.

Вечно мятущийся, на редкость скромный и в то же время вспыльчивый, не терпящий возражений, он вообще не мог успокоиться нигде.

Не смотря на свои молодые годы (ему было 24 года), он обладал широкой эрудицией по самым разнообразным отраслям знаний и состоял продолжительное время доцентом высшего Политехнического Института в Киеве.

Преданный партийный товарищ, он своеобразно служил партии своей любовью к здоровой, хорошей книге, которой он поклонялся, как божеству. Книга и партия— вот чем жил и дышал вечно бурный и мятежный тов. Григорук.

Рано прервалась жизнь дорогого и талантливого товарища.

Вечно мятежный, он теперь успокоился навеки, дорогой Евгеньюшка.

М. Равич-Черкасский

Харків. 1922 р.

Е. М. Григорук на Украине и в Госиздате

I

Евгений Максимович жил недолго—24 года. Он начал свою жизнь крестьянским сыном в селе Полянецком на Украине, а кончил ее на пятом году революции заведующим издательским сектором, членом правления Государственного Издательства РСФСР.

Рано потеряв родителей, он вынужден был с детства перенести положение батрака и наймита.

Чумазый, с черными, острыми, пытливыми глазами, живой, подвижной, ни минуты не сидящий без движения, жаждущий знаний, настойчивый в своих желаниях, привыкший добиваться намеченной цели и доканчивать начатое дело,—таков остался нам образ промелькнувшего в книжном деле борца и человека.

Пройдя „школу воспитания“ отчима-сапожника и деда-селянина—сухого, черствого и своенравного самодура.—юный Григорук рано столкнулся с суровой действительностью.

С большим трудом ему удается окончить высшее начальное училище и поступить в Феодосийский учительский институт. Годы высшего начального училища протекли в упорной работе по самообразованию. В институте, бегая из-за куска хлеба по урокам, он находил время и для кружковой работы.

Здесь застаёт его революция. Широкая волна революционного движения целиком захватывает кипучую натуру Евгения Максимовича, и он, бросая учбу до более благоприятного времени, вступает в ряды левых эсеров.

После Октябрьской революции, с приходом красных на Украину, он переходит в коммунистическую партию.

С этого времени он становится активнейшим участником всей гражданской войны на Украине, и в промежутках между гетманщиной, петлюровщиной, деникинщиной и бело-поляками участвует в первых срывающихся попытках нового строительства.

Во время наступления поляков на Украину тов. Григорук в качестве члена правобережной тройки ЦК КП(б)У ведёт подпольную работу.

После ликвидации белогвардейщины на Украине он переходит на гражданскую работу и занимает ряд ответственных должностей: заведующего Нароб-

разом (Умань), начальника Редиздата Политуправления Окрвоенкомата (Киев), секретаря Губкома, заведующего Агитпропом и др. Куда бы ни бросали его судьба и воля партии, он всюду в первую очередь вселет борьбу светлым мечом печатного слова. На этой любимой им книжной и газетной работе особенно мощно развернулся его незаурядный организаторский талант.

Свою издательскую работу тов. Григоруку начал в период, когда Умань переходила из рук в руки, и когда в 20 верстах от города были белогвардейцы. Евгений Максимович в это время был заведующим Отделом Печати и, выпуская газету, он сам писал ее всю, редактировал и корректировал. При поляках, скрываясь в подполье, он выпускает газету „Червону Правду“, лично распространяя ее (за месяц польской оккупации в Киеве вышло 3 номера).

1919 и 1920 годы можно считать началом книжной работы тов. Григорука. В эти годы завоевания и укрепления советской власти на Украине он организует „Видавництво Політуправління Київського Окрвійськомата“ и Агитиздат Губкома, который впоследствии преобразовался в киевскую филию „Державне Видавництво“.

Работа тов. Григорука, как книжника, протекала преимущественно в издательской области. Здесь он сумел проявить себя не только пылким революционером, умеющим пустить книгу, газету или листовку, как орудие гражданской войны, но и большим знатоком и любителем книги.

В Политуправлении Окрвоенкомата он печатает боевую политическую брошюру. За короткое время им издано на украинском языке несколько работ Ленина, Коллонтай, Самойловой, Митрофанова, Зиновьева, Люксембург, Золина и др.

В киевском отделении Всеиздата он начинает большую серию литературных произведений, преимущественно украинских писателей, под общим названием „Универсальная библиотека“. Под его же руководством издан и художественный сборник, посвященный Т. Шевченко.

Закладывая основы украинской революционной книги, тов. Григоруку не ограничивался ролью техника-издателя. Как поэт, писатель, переводчик и издатель, он был истинным творцом книги.

Писательская деятельность т. Григорука заслужила высокую оценку в украинской прессе. Кроме талантливых и полных революционного энтузиазма стихов, им написан ряд ценных историко-литературных статей и брошюр („Звідкіль пішли бандити“ и др.). Из переводов его на украинский язык следует отметить гимн „Интернационал“, „Империализм“ Зиновьева, „Экономический материализм“ Покровского и др.

В 1921 году из Киева т. Григоруку вызывается в Харьков и назначается членом коллегии Укриздата. Но здесь ему недолго удастся работать. В ноябре 1921 года он переводится в Москву и вступает в заведывание издательским сектором Госиздата.

II

В Госиздате начало работы Е. М. Григорука совпадает с переходом издательского дела на рельсы новой экономической политики, с переходом от выполнения ведомственных заказов и бесплатного снабжения книгами к платному их распространению. Он вступил в исполнение своих обязанностей в момент тяжелого технического кризиса, в момент, когда типографии еще не обрели своего хозяйственного самоопределения, когда Госиздат не располагал достаточными запасами бумаги и не имел ни своего технического аппарата, ни даже технических традиций. Отношения между Госиздатом и типографиями были отношениями между двумя чуждыми друг другу державами,—отношениями, принимавшими в лучшем случае характер вооруженного нейтралитета, а в худшем—открытого вооруженного столкновения...

Евгений Максимович в короткий период времени обнаружил поистине нечеловеческую энергию и достиг изумительных для тогдашнего времени результатов. Он оформил техническую редакцию, подкрепил технический отдел работниками, средствами; своим непрерывным вниманием и личным участием в его работе создал при технической редакции художественную часть, привлек к работе таких крупных художников и мастеров художественной репродукции, как Фалилеев, Фаворский, Пискарев и др. Предметом его неусыпных забот было пополнение запасов бумаги, что по тому времени было крайне трудным делом (так как, с одной стороны, деньги, отпускавшиеся в распоряжение издательского сектора, непрерывно обесценивались, а с другой стороны, Главбум еще не мог достаточно уверенно снабжать Госиздат нужной бумагой, нужными сортами, форматами и качеством). Покойному Е. М. это доставляло величайшие волнения и огорчения. Однако, благодаря его неутомимой энергии, бумажный вопрос носил менее тревожный характер, чем в разные периоды деятельности ГИЗ'а после смерти Григорука. С меньшей горячностью он отдавался разрешению типографского вопроса. Он завязал сношения с лучшими ленинградскими типографиями, как входившими в „Петропечать“ (типография бывш. Маркса, „Герольд“ и др.), так и не входившими в нее (б. „Просвещение“, б. „Сенатская“). Он был инициатором постановки собственной типографии в Ленинграде. Вместе с некоторыми работниками ГИЗ'а он выезжал в Ленинград (он вообще самолично участвовал во всех новых начинаниях тогдашнего времени) и осматривал там ряд типографий. Выбор его пал на „жемчужину типографий“—на типографию б. Ефрона (теперешнюю Бухаринскую). Увы, ему самому уже не удалось поставить ее: тяжкий недуг вскоре приковал его к постели... Поставленная тт. Вейсом и Вольфсоном, эта типография оказалась впоследствии лучшей технической опорой Госиздата. Это свидетельствует не только об энергии Евгения Максимовича, но и о его хозяйственной прозорливости.

В области типографских достижений он пошел еще дальше, чем в области бумажной. Первая чисто напечатанная книга, первая переплетенная книга, первая плановая работа ГИЗ'а по выпуску книги, первые шаги по серьезному

поднятию техники книги, первые и довольно крупные достижения в этой области—все это было (без малейших преувеличений) делом Евгения Максимовича,—все это было плодом его творческой энергии.

Теперь эти достижения кажутся скромными, но тогда—после нескольких лет разрухи, в 1922 году, который был еще крайне тяжелым для советского хозяйственного строительства—эти достижения не казались скромными. Пишущий эти строки помнит, какую бурю восторга вызвал первый переплетенный экземпляр, привезенный из Ленинграда.

Картина деятельности покойного Евгения Максимовича в эти несколько памятных месяцев не была бы полна, если бы мы не вспомнили его усилий, которые он проявил в создании художественно-полиграфических произведений. Я знаю, что некоторые товарищи оценивали эту его деятельность без восхищения: зачем, мол, было затрачивать средства и столько энергии на художественную книгу, когда нам больше всего нужны были буквари? Эти товарищи, обыкновенно, молчат об этой стороне деятельности Евгения Максимовича из принципа „de mortuis aut bene aut nihil“.

Я же думаю, что эту сторону деятельности Е. М. нужно подчеркнуть, как в высшей степени положительную не потому, что мне хочется говорить об усопшем „bene“, когда другие говорят „nihil“, а потому, что эта сторона его деятельности способствовала поднятию у нас книжной культуры. Никто не сомневается, что в любой отрасли производства можно и нужно—даже при самых тяжелых обстоятельствах—создавать в известном проценте качественно высокие образцы этого производства. А вот когда в издательской отрасли промышленности создается пара—другая таких образцов, поднимается крик: „транжиры“, „бесхозяйственность“ и т. д. В описываемый тяжелый момент, в момент трудного перехода от упадка книжной культуры к ее подъему, было совершенно естественно и необходимо добиваться достижений во всех областях книжного производства. Недаром Евгений Максимович был революционером и большевиком, он не мог не проявить своей высокой требовательности в той области работы, к которой он пришел от баррикады и фронта гражданской войны. Цельная революционная натура, он не мог не сделаться энтузиастом и фанатиком книжной техники, книжной культуры, книжных художественных достижений.

Как бы то ни было, но он тут проявил не только энтузиазм, но и способность к упорному труду. Он усидчиво и любовно изучал графику, технику художественного воспроизведения, литературу по новейшим достижениям в области литографской мультипликации, художественные образцы великих мастеров и т. д. Я помню, как в Ленинграде он целые дни и ночи, в промежутки между нашими хождениями по типографиям и деловым заседаниям, просиживал за этой работой изучения. Ни театр, ни дружеские беседы, ни просто потребность в отдыхе—ничто не могло его оторвать от этой увлекавшей его работы.

Его инициативе обязаны мы такими художественными изданиями, осуществленными позднее, как Ватагин „Индия“, Кузнецов „Туркестан“, Богаевский

„Автолитографии“ и монографиями о Чехонине, Митрохине, Фалилееве и Остроумовой-Лебедевой.

Соблюдал ли он чувство меры в этом деле? Не впадал ли он в излишества, вредные для дела? Да, соблюдал; нет, не впадал: ведь он давал количество листов (набора) в месяц до тысячи (сколько листов выпускалось до него, я не помню, но думаю, что не больше 200), ведь он поставил дело так, что на рынок в первые стали выбрасываться солидные массовые количества учебников и книг. Его художественные начинания в экономическом отношении ни в малейшей мере не убавляли массового выпуска массовой книги.

Е. М. часто говорил: „Хороших писателей много, а революционных издателей мало. Я предпочитаю быть революционным издателем“. Весь Евгений Максимович в этих словах. Я уверен, что из него вышел бы хороший писатель (для этого у него были, судя по некоторым его украинским работам, все данные). Однако, поставленный на пост производителя книжных, идеологических ценностей для пролетарского государства, для огромной массы трудящихся, он оставался на этом посту не только по долгу партийной дисциплины, а по внутреннему побуждению революционера, вышедшего из народных недр и вдохновленного мыслью и мечтой—бросать в эти недра побольше семян революционной мысли, революционного порыва, революционного творчества.

Скромн и часто безвестен труд революционного издателя, но велик, славен и плодотворен он в своей скромности и безвестности. И я думаю, что лучшей и вполне заслуженной эпитафией на его надгробной доске были бы слова: „Ты уже был хорошим революционным издателем, но ты мог бы стать еще лучшим!“

М. Д. и М. Б. Вольфсон

Євген Григорук

У час гострої боротьби за радянську культуру вибув з наших лав один з палких борців у найважливішій, найвідповідальнішій галузі—видавництві радянської книжки—Євген Максимович Григорук.

Завзятий революціонер, переконаний комуніст, поет і мистець „книжник“, Євген ще в вісім років лишився без батька й матери. Маючи притулком ще й досі живого діда-селянина на Балщині, т. Григорук виніс важкий тягар життя батрака-наймита, працюючи в куркулів і по „економіях“.

У тяжких умовах злиденного життя найшов він час і учитися. І учився з надзвичайним успіхом. 1916 року на вісімнадцятому році життя скінчив вищу початкову школу в Балті й того ж року склав вступний іспит у Феодосійський Учительський Інститут.

Вибух революції—і Євген не може всидіти в Інституті. Опинившись за гетьманщини в Умані, Євген зв'язується з запільною організацією лівих есерів („борбистів“) і приймає жваву участь в її праці. У час жовтневої реакції виступає він, не звертаючи уваги на велику небезпеку, в місцевому „Пролеткульті“, як ярий прихильник пролетаріату й ворог гетмана й Петлюри.

Смуга фронтова, в якій перебувала Умань, пересунулась, і довелось залишити місто. Євген залишив мляву партію „борбистів“. Він явився до комітету більшовиків і заявив:

— Я ваш і з вами.

Залишивши місто останнім, він приходить в Умань першим—на панцернику, зі зброєю в руках.

Удруге довелось розпочинати організаційну справу, і Євген знов на панцернику, де й був поранений. Мусив від'їхати лікуватись до Києва. Там тимчасово працює в Просокультурі та Наркоматі Зовнішніх Справ; як зовсім одужав, йде на фронт комісаром полковим.

У час відомого відступу червоних з України в 1919 р. Євген лишається на запіллі, їде до Феодосії, складає іспити за інститут, добуває там відповідні документи й вертає до Києва. Звалюється од тифу. Виходить з лікарні вже після радянського перевороту й знов із головою поринає у любую йому працю в Губнаросі й політичному управлінні КВО, яко Начредвидату.

Навала польської шляхти—і Євген член правобережної „тройки“ ЦК КП(б)У й завідає її видавничого відділу. Після перемоги над білими деякий час

він був секретарем Київського Губкому, а далі Завгубвидавом (потім Крайвидавом).

Саме на цій посаді він найбільше прислужився Радянській владі й компартії. Його розмах у роботі, відмінна впевненість і любов до книжки були причиною того, що Крайвидав досяг великого розвою й збільшив продукцію української радянської літератури. Як талановитого робітника, його покликано було спочатку членом Колегії Всеукрвидаву, а потім Державного Видавництва РСФРР.

Занадто кипуча нервова натура Євгенова ніколи не вдовольнялась досягненим. Працюючи у Видавництві, він одночасно сам перекладає на українську мову, редагує, безліч читає й готується до лекторської праці у вищій школі.

Не даючи собі ні на хвилину відпочинку, Євген увесь час горів у туберкульозі. Вже надто пізно одержав він відпуск до Криму. Там і скінчив свої дні. Скінчив тоді, коли його втрата найбільш відчувається...

Палко закоханий у книжку, Євген не мав часу сам її творити, бути автором. Лише крадькома він віршує, виявляючи свою справжню поетичну натуру. Скромність не дозволяла йому друкуватися. Зрідка, за настирливими вимогами товаришів, подавав він щось до друку. Лишилися невідомі, нерозібрані папери, що чекають ще свого видавця. З них вибираємо дещо...

Боротьба жертви уносить... Але червоний шлях стелеться далі.

В. Сазанський

З М І С Т

	Стор.
<i>В. Гадзінський. Євген Максимович Григорук (Біографічно-критичний нарис)</i>	3
Українські вірші	
Étude	33
Минуле	34
Боротьба	36
Марш перемоги	38
Присвята	39
Introduction	40
Жах	41
Одчай	42
Сучасне	43
Степ	44
Підійшла	45
Зубами чорної розпуки	46
Nostigpe	47
Справа здавалась простою	48
Не досягти	49
Верстами, милями мірять	50
Magie	51
Не-автобіографічне	52
Гнати, скоріш...	56
Прозора осінь закружила...	57
Переклади	
Інтернаціонал	61
Уот Тайлер	64
Балада Рединської тюрми	89

	Стор.
Звідкіль пішли бандити (Агітка)	. 97

Російські вірші

На 1-й том Едгара По	111
На „Гейнрих фон-Офтердинген“ Новалиса	112
Осенний мотив	113
Капельный дождик	114
Свирельная песенка	115
Из „Песни песней“ Соломона	116
Из „Песни песней“ Соломона	117
Твои глаза...	118
Недвижный взор...	119
Один из многих	120
После восстания	121
Казнь	122
Последній враг	123
Багряной полосою...	124

Матеріали (Спогади та некрологи)

<i>Г. Вакар.</i> Спогад про Є. М. Григорука	127
<i>С. Пилипенко.</i> Пам'яті тов. Григорука	129
<i>М. Равич-Черкасский.</i> Евгений Григорука	131
<i>М. Д. и М. Б. Вольфсон.</i> Е. М. Григорука на Украине и в Госиздате	132
<i>В. Сазанський.</i> Євген Григорука	137

ЦІНА 1 КАРБ.(Р)

